مێژوویەکی ئافرەتان

دکتۆر ئەحمەد میراودەلی

بەشی سێهەم

دەوڵەت و جێندەر

پرۆسەی گۆڕانکاریی گوندە پرش و بڵاوەکانی سەردەمی کۆتایی دوا چاخی بەردین بۆ کۆمەڵگەی کشتوکاڵکارە و ژیانی شار و دواتر دامەزراندنی دەوڵەت بریتییە لە شۆڕشی شارستێنی، بەواتای، سەرهەڵدانی شارستێنییێتی. ئەو پرۆسەیەش لە جیهاندا لەشوێن و لە کاتی جیاوازدا هاتۆتە گۆڕێ. وەکو دەرکەوتووە کۆنترین شارستێن ئەوانەی رووخەکانی دەریای چین، نێوان دوو ئاوان/ مێزۆپۆتێمیا، میسر، هیندستان، میزۆئەمەریکا "ئینکا و مایا" و دواتریش لە باکووری ئەورووپا، مالایزیا و ئافریکا. ئەوەش زانراوە کە ئەگەر نەڵێین هەموویان ئەوا پێش سەرهەڵدانی زۆربەی زۆریان، خاوەنداریێتی تایبەت، چین و توێژ و رێکخراوەی هێراڕکی/ بەرپرسیارییێتی لەسەرەوە بۆ خوارەوە، ئەزموونگەری بەرهەمهێنان هەبووە و بازرگانی لەگەڵ نێوچەی دووردا رێکخراوە، هەروەها کۆمەڵی میلیتار، خزمایێتی، سیستێمی کۆیلایێتی و پاتریارکی لە خێزاندا بووەتە باو. لە هەموو ئەو دەوڵەتانەشدا گۆڕانکارییەکی گرنگ لە پێگەی ئافرەت لە کۆمەڵگەکاندا روویداوە، ژێردەستەیی ئافرەت لەناو خێزاندا چەسپیوە و یاسای بۆ دارێژراوە. کاری سۆزانییێتی جێگیر بووە و رێکخراوە، لەگەڵ پێشکەوتنی ئەزموونگەریی لە پیشەدا ئافرەتان وردە وردە لە هێندێک کار و کاسبی دوورخراونەتەوە. لەدوای داهێنانی نووسین و جێگیربوونی خوێندن، ئافرەت وەک پیاو هەلی فێربوونی خوێندنی بۆ نەڕەخساوە. لە ئاینیشدا خودا مێیینەکان بوونەتە ژێردەستەی گەورە خودا نێرەکان.

زۆربەی بیریارییەکان سەرهەڵدانی دەوڵەتە کۆنەکان دەگێڕنەوە بۆ تاکە هۆکارێک، وەک کۆمەڵبوونی سەرمایە کە بووەتە ئەنجامی

دروستبوونی چینی تایبەت و زۆرانبازیی نێوانیان" مارکس و ئینگلس"، یان سەرهەڵدانی چینێکی بیرۆکراتی بەهێز وەک" ویتفۆگڵ" دەڵێت، بە بڕوای" کارنیرۆ" ش زیادبوونی ژمارەی دانیشتوان و پەستێوی ئەو زیادبوونە کە دەبێتە پەیدابوونی میلیتاریزم" هۆکاری سەرەکییە. هەموو ئەو بیریارییانەش رەخنەیان لێ گیراوە و تیۆری تێکەڵ و ئاڵۆزتر جێیان گرتوونەوە و دروستبوونی دەوڵەت دەگێڕنەوە بۆ چەند جۆرە هۆکارێک" رۆبێرت مک ئادەم Robert Mc Adam " بە نموونە. لەکاتێکدائەم تیۆرییە نوێیانە گرنگی هۆکاری دەورووبەر و تەکنۆلۆجیا بە گرنگ دەزانن بەڵام گۆڕانکاری لە رێکخستنەوەی کۆمەڵگەدا بە گرنگترینیان دادەنێن. بە بڕوای ئەوان چڕکردنەوەی کشتوکاڵ و کارامەیی لە بواره جیوازەکانیدا بووەتە هۆی پەیداکردنی بەرهەمێکی بەردەوام و زیادەش، ئەویش بەدەوری خۆی بووەتە هۆی زیادبوونی ژمارەی دانیشتووان و ئەوجا سەرپەرشتکاریی دابەشکردنی خۆراک کە لە سەرەتاوە لەدەست کلێسە" دەسەڵاتە ئاینییەکان" دا بووە، ئەوەش لە رێی خۆیەوە بووەتە هۆی پەیداکردنی دەسەڵاتێکی تایبەت و توێژێکی دەوڵەمەند. دروستبوونی ئەو توێژە نوێیە رێگە خۆشکەر بووە بۆ گۆڕانکاری لە کۆمەڵگەدا، بە واتایەکی دیکە گۆڕانکاری لە پێوەندی خزم و خوێنەوە بۆ پێوەندی چینایێتی لە کۆمەڵگەدا. بە بڕوای ئەوان. ئەو گۆڕانکارییە. گۆڕانکاریی لە پێوەندی خزمایێتییەوە بۆ پێوەندی چینایێتی لە شێرازە/ ستروکتووری کۆمەڵگەدا گرنگییەکی تایبەتی هەیە لە مێژووی ئافرەتاندا. بە بڕوای مرۆڤ ناس" راینە راپ" لە دژەکاریی نێوان بەرەی خزم و کەسوکار و ئیلیتە/ توێژە نوێکەدا، بەرەی خزم و خوێن، دۆڕاوێکی گەورەبووە لە بنیاتنانی شارستێنیدا.

(لە کۆمەڵگەکانی پێش دەوڵەتدا، هەموو بەرهەمهێنانی کۆمەڵگەکە لە رێگەی خزمانەوە رێکدەخرا. کە دەوڵەت وردە وردە سەریهەڵدا، پێکهاتەی خزمایێتی داماڵدرا و ناچارکرا گوێڕایەڵی دەستەیەکی خاوەن دەسەڵاتێکی رەوا و زێدە دەسەڵاتدارتر و سیاسی بێت. .... ئافرەتانیش لەو رێگەیەوە بوونە ژێردەستە.)
.... گێڕدا لێرنەر ل55.

لێرەدا؛ لە باسی دەوڵەت و جێندەردا، هەوڵدەدەین بزانین چۆن ئەو گۆڕانکارییانە روویانداوە و بۆ ئەو شێوازەی وەرگرتووە. دیارە

پێشەکی دەبێ ئەوە بزانین کە گۆڕانکارییەکان ئاسان نەبوون و لە ماوەیەکی کەمیشدا روویان نەداوە، بەڵکو لەشوێن و کاتی جیاوازدا و، خێرایی و رەنگە چۆنییێتیەکەشیان جیاواز بووبێت.

دەوڵەت چییە ؟

لە پێناسەیەکی سادەدا، دەتوانین بڵێین؛ میریی ناوچەیەکی سنوورداره کە کۆمەڵێک خەڵک تێیدا، خوێن، زمان، ئاین، یان هەرسێکیان پێکییەوە بەستوون. میری لەسەر بنەمای خاوەنداریێتی تایبەت سەری هەڵداوە. کەسێک یان رێکخراوەیەک، جاری خاوەنداریێتی ناوچەیەک و دانیشتوانی دەدات، رەنگە خەڵکەکەش خوێن و نەریت و ئاین و زمانی هاوبەشیان هەبێت. وەلێ ئەوە مەرج نییە، وەک دەزانین هەزاران نەتەوە هەن بەڵام ژمارەی دەوڵەتان لە سێسەت تێناپەڕێت. زۆربەی میرییەکان؛ دەزگایەکن لەژێر دێوجامەی خەڵکدا خۆیان شاردۆتەوە و ئابلوقەی خەڵکێکی جیاواز لە رووی ئاینی و ئێتنی و نەریتەوە داوە و لەلایەن تویژاڵیکەوە بەڕیوەدەچێ کە، یەکگرتنی خەڵکەکە بەزۆرەملێ دەسەپێنێ و پێوەندیی هاو ولاتیبوون/ ناشنالیێتی بەسەر پێوەندی خێزان و خوێندا زاڵدەکات. جگە لەوانەش، یاسا و زمانێکی تایبەتیش دەسەپێنێ.

دەوڵەت هەتا نزیکەی پێنج هەزارساڵ لەمەوبەر لەئارادا نەبووە. ئەوجا لەبەرئەوەی پێش داهێنانی نوسین هاتۆتەکایەوە، زانیاری دەربارەی چۆنیێتی هاتنەکایەیەوە تەمومژاوییە، لەبەر ئەوەش، ئەو زانیاریانەی دەماودەم داکەوتوون و دواتر تۆمارکراون، زۆر بایەخدارن. لەوانەیە ئەوکەسانەی لە سەرەتای سەردەمی دامەزراندنی دەوڵەتدا ژیاون، هەستێکی ئەوتۆیان بە وەرچەرخان و گۆڕانکارییە بنەڕەتییەکانی نێو کۆمەڵگەکەیان نەکردبێ، بەڵام سەرگورشتەی زۆرینەی کولتوورەکان باسی پێکدادانێکی گەورەی نێوان هێزی نێر و مێ دەکەن. لەو سەرگورشتانەدا، هەمیشە نێرینە دەیباتەوە و زامەکانی سارێژ دەکا، وەلێ سارێژکردنی زامێکی نادیار. هەموو هونەر و لیتێراتووره دێرینەکانیش، بۆ پاساودانەوەی ئەو سەرکەوتن و خۆ رزگارکردنانەی نێرینە داڕێژراون. لێرەدا ئەو پرسیارانە دێنە گۆڕێ، ئایا لەسەردەمێکدا

پیاوان کۆیلەی ئافرەتان بوون؟ ئا یا مێسالاری بوونی هەبووە وەک پیاوسالاری ئێستا؟ یان زامێکی دەروونی پیاوان ئەو سەرگورشتانەی هەڵبەستووە؟ هێندێک لیتێراتوور و هونەریش ئاماژەی ئەوەدەکەن کە، حوکمڕانی سەردەمێک، ئابڕووی حوکمڕان و هونەری پێش سەردەمی خۆی بردووە، دەبێ ئەوە بزانین کە، ئەو فەرهەنگە دێرینانەی وەبەر دەست کەوتوون، زۆر بەزیادەوە باسی سەردەمەکەی خۆیان دەکەن. خۆ ئێستاش هەر وەهایە، هەر رێژیمێک دێ حەیاو ناموسی ئەوی پێش خۆی دەبا و خۆی بە جوانترین شێوە دەخاتە پێش چاوان .

وەک مرۆڤ ، دەوڵەتیش کۆتایی ژیانی هەیە. زۆر دەوڵەت لە سەردەمانێکدا لە ئارادابوون، ئێستا زۆربەی خەڵکی هەر ناویشیان نەبیستوون، بۆ نموونە، ئۆگاریت و بابیلۆس. وڵاتی بەهێزی وەک ئاسوور، یان خاوەن کولتووری شارستانییێتی وەک" ئەسین" هەریەکە و لەسەردەمێکدا لەڕووی زەمین ئاوابوون. لێ ئەو خەڵکانەی لەوسەردەمانەدا ژیاون ئاگاداری ئەوە نەبوون .
لەم بەشەدا کە باسی جێندەرە لەسەردەمی دەوڵەت و شارستێنە دێرینەکاندا. تێڕوانین بۆ دەوڵەت لەیەکدوو، گۆشەنیگای جیاوازەوە، بە پێویست دەزانم.

گڕاهام کۆننا : دەوڵەت وەک کۆمەڵگەیەکی خاوەن چینایەتی باسدەکا کە، رێکخراوە دەوڵەتییەکان، کۆنترۆڵی بەرهەمهێنان، یان سەرچاوە سەرەکییەکان و مرۆڤەکانی ئەوکۆمەڵگەیە دەکەن، هەمیشە یەکەمین مەبەستی حوکمڕانەکانیش، مانەوەی دەسەڵاتەکەیانە نەک خێروخۆشی هاو وڵاتیانیان. (ئەم شێوە دەوڵەتە زیاتر لە دەوڵەتێکی دیکتاتۆری دەچێت ..... نووسەر)

مێژوو ناسان : دەوڵەت وەک کۆمەڵگەیەک دەناسن کە، دامودەزگا/ ئینستیتووتی دەوڵەتی نێوەندی"مەرکەزی" و رێکخراوی خاوەن پێشەی جیاوازی هەبێت .
جگە لەو بڕوایانەی پێشتر باسمان کرد دەربارەی سەرهەڵدانی دەوڵەت، هێندێک وای بۆدەچن گوایە دەوڵەت لەئەنجامی پێکدادانی چینە ناهاوتاکانی نێو کۆمەڵگەدا هاتبێتە کایەوە و بەسەرکەوتنی لایەنێک شکاوەتەوە و بۆتە حوکمڕان. بێگومان ئەو

کۆمەڵە سەرکەوتووە دەبێ زۆردار بووبێ بۆ ئەوەی بەرژەوەندەکانی خۆی بپارێزێ. هێندێکیش لەوبڕوایەدان کە دەوڵەت، لە ئەنجامی بڕیاری یەکگرتنێکی ئارەزوومەندانەی چەند گرووپێکدا بووبێ لە ژێر دەسەڵاتێکدا، بۆ وەدەستهێنانی سوودی ئابووری و سەربازی.

هەتا ئێستا لێکۆڵینەوکان وایان دەرخستووە دەوڵەت بۆ یەکەم جار، لە میسر یان لە خاکی نێو دووئاوان "مێزوپۆتێمیا" سەری هەڵدابێ. لێ بەداخەوە چۆنییێتی سەرهەڵدانی دەوڵەت لەو وڵاتانەدا ئاشکرانییە. ئەوەی زیاتر ئاشکرایە و لێکۆڵینەوەی لەسەرە، سەرهەڵدانی دەوڵەتی" ئینکا" یە لە نێو چیاکانی وڵاتی" پێڕوو" دا لە باشووری کیشوەری ئەمەریکا. شایانە ئاماژە بۆ ئەوە بکەین کە سەرهەڵدانی ئیمپڕاتۆریای ئینکا، لاسایییکردنەوەی هیچ دەوڵەتێکی دیکە نییە، لەبەر ئەوەی لە ناوچەیەکی تەواو دابڕاو لە باقیمەندی دنیادا سەری هەڵداوە. هەرچەندە چۆنییێتیی سەرهەڵدانی دەوڵەت ئاشکرا نییە وەلێ لێکدانەوەی لۆجیکانەی بۆ کراوە. بەپێی ئەو لێکدانەوانە، کاتێک خەڵکی دەستیانداوەتە بەرهەمهێنانی خۆراک و گەیشتوونەتە ئەو ئاستەی کە زیادەکەی کەندوو/ دابکەن، ژمارەی مرۆڤ زۆر بە زوویی زیادی کردووە، لە نێوان ساڵانی" 8000 تا 3000 " پێش سەردەمدا، ژمارەی مرۆڤ لە 6 ملیۆنەوە گەیشتۆتە 50 ملیۆن و خەڵکانێک لە نێو شاراندا ژیاون کە سەرژمێریان دە هەزار و پەنجا هەزار بووە. لە شارەکاندا خەڵکی کۆمەڵێک بیر و ستڕوکتووری نوێی داهێناوە کە دواتر ناوی نراوە شارستێنییێتی civilization کە لە وشەی سیڤیتاس" civitas " ی لاتینی بە مانای " شار" وەرگیراوە. خەسڵەتەکانی شارستێنییێتی بەشێوەیەکی گشتیی بریتین لە: داکردنی خۆراک، سەرهەڵدانی توێژاڵی ئاینکار، دەسەڵاتێکی نێوەندیی، شارەزایان لەبواری جیاوازدا، سەرهەڵدانی چینی جیاواز، پەرەسەندنی ئاڵوگۆڕی بازرگانی، بلاوبوونەوەی نووسین، سەپاندنی باج و خەراج بەسەر جووتیاراندا، پێکهێنانی سوپا، دەزگای کاری سۆشالی و زیادبوونی ناهاوتایی نێوان جێندەر - نێر و مێ.

زۆر بە جێی خۆی دەزانم ئاماژە بۆ ئەوە بکەم کە مشتومڕێک لە نێو مێژوونووسانی رۆژئاواییدا لەسەر وشەی شارستانییێتی، پەیدا بووە و ئێستا زۆرێکیان خۆیان لەو وشەیە لادەدەن و لەجیاتی ئەوە زاراوەی کۆمەڵگەی ئاڵۆز" complex society " بەکار دەهێنن، لەبەر ئەوەی لە سەردەمی کۆلۆنیالیزمی تازەدا مێژوونووسەکان زاراوەی ناشارستێن" uncivilized " یان بەکار دەهێنا بۆ جیاکردنەوەی کۆلۆنییەکان. جگە لەوەش ئەمڕۆ بۆچوونی جیاواز دەربارەی شارستییێنییێتی لە گۆڕندایە. سەردەمانێک بڕوا وەهابوو کە شارستانییێتی بریتییە لە سەرکەوتنی مرۆڤ بەسەر سروشتە دڕندەییەکەیدا. ئێستا زۆر کەس دەپرسێ، ئەگەر مرۆڤی شارستێن لە مرۆڤیسەردەمی ژیانی چنینەوە و کۆکردنەوەی خۆراک و راوکردندا، بەتایبەتیش لە ئاستی نایەکسانی سۆشیالی و ئەو هەموو جەنگ بەرپاکردنەدا دڕندەتربێت، هیچی لەو باشتر نییە، ئیدی شارستییێنییێتی چ مانایەک دەبەخشێ ؟

ئەوەی هەتا ئێستا ئاشکرایە، ژیانی شار لە نزیکەی 3500 ی پێش سەردەم لە گوێ روبارەکانی دەجڵە/ دیجلە و فوڕات و نیل و هەروەها لە دۆڵەکانی پاکستانی ئێستا و دواتریش لە گوێی روباری هوانگ لە چین و زۆر دواتر لە کیشوەری ئەمەریکاش لە مەکسیک لە ساڵی 1300 ی پێش سەردەم دەستی پێکردووە.

دەوڵەتی ئینکا و جێندەر 1

کۆمەڵگەی" ئاندیان" ئەو کۆمەڵگەیەی وەک ئینکا ناوبانگی دەرچووە و شارستانییێتێکی ئاڵۆز" complex" ی لە چیاکانی وڵاتی پێروو دا پێکەوە ناوە و بەناوبانگیش بووە بۆ دەوڵەمەندی زێڕ و هونەری زێڕینگەری. پێش داگیرکردنیان لە لایەن ئینکاکانەوە، ناوچەکە کۆمەڵگەیەکی ئیگالیتاری خزم و کەسوکاریی"خزمخوێنی" دا ژیاون کە پێیان گوتووە" ئایللو - ئایلو" لەو ئایلوانەدا هەموو کەسێک مافی خاوەنییێتی زەوی و ئاژەڵ و بەشە ئاوی هەبووە. هەمووکەسێک داخوازییەکانی ژیانی دابینکراوە. ئیشوکاری کۆمەڵاییێتی بەشێوەیەکی سادە و ئاسان، بە رەچاوکردنی سێکس و تەمەن لەنێو خۆیاندا دابەشکردووە. کاری هەردوو لایەنی نێر و مێ، تەواوکەری یەکدی بوون و بۆ

ئایلوەکەیان گرنگ بووە، هەمووکەسێک هەستی کردووە بوونی پێویستە بۆ خێزان و ئایلوەکەی. لەو کۆمەڵگەیەدا، پێناسەی هەرکەسێک لەسەر بنەمای جێندەر بووە، بە واتای کوڕ کوڕی باوک و کچیش کچێ دایک، وەلی بنەماڵە لە رێگەی دایکەوە ناسراوە. ئەو ئیشوکارانەی ئافرەتان کردوویانە لە بەخێوکردنی منداڵ، تەشی رستن، چێشتلێنان، ئاوهێنان و شوانکاری و....... هتد، بە هاوکاریکردن لە ئایلو دا ناسراوە نەک بە خزمەتگوزاریی باوک و برا و مێردەکانیان. پیاو بەشێوەیەکی سەرەکی کاریان خاک کێڵان، دروستکردنی خانووبەرە، راکێشانی جۆگەی ئاو و سەربازی بووە، هەموو ئەو کارانەش چ ژن چ پیاو کردوویانە بە ئامرازی دروستکراوی دەستی خۆیان ئەنجامیان داوە.

لە هێندێک نەریتی ئاینیدا پیاوان رێزێکی تایبەتییان لێگیراوە، ئەویش بۆ سەرکەوتنیان بووە لە جەنگدا. ئەوەی شایانی باسە دوای سەرکەوتن و داگیرکردنی ناوچەیەک، خۆیان نەکردۆتە خاوەن خاکە داگیرکراوەکە یان دانیشتوانی ناوچە و بەرهەمەکانیان. ئاندیانەکان، یەک زمان نەبوون بەڵکو بە چەند زمانێکی جیاواز دوواون، لەبارەی ئاینیشەوە هەروەها.

ئینکاکانی کۆسکۆ هەتا سەتەی پازدەش تیرەیەکی ئاندیانەکان بوون، لەو سەتەیەدا دەستیانداوەتە پەلاماردان و داگیرکردنی ناوچەکە بەشەڕوشۆڕ و هەروەها لە رێگەی دیپلۆماسیشەوە. زۆری نەبردووە ئیمپڕاتۆرییێتەکەیان، لەباشووری کۆلۆمبیاوە هەتا باکووری رۆژئاوای ئەرجەنتین خۆی راکێشاوە.

دوابەدوای ئەو داگیرکارییە گۆڕانکاری سیاسی و ئایدیۆلۆجیای تازە هاتوونە کایەوە. لێرە بەدوواوە ئەوەی لەتیرەی ئینکا بووە، بووەتە خاوەن شکۆ (خانەدان) ئەوانەی خانەدان نەبوون، بەواتای لەتیرەی ئینکا نەبوون بوونەتە سەپانی خانەدانەکان، بەواتایەکی دیکە، جۆرە چینایەتییەک سەپێندراوە چینی دەسەڵاتدار یان ئیلیت/ توێژاڵی دەسەڵاتدار و چینی ژێردەستە. ئینکا کان خۆیان کردۆتە خاوەنی هەموو شتێک، خەڵکی بەگشتی لەسەرجۆری ژیاریی خۆیان بەردەوام بوون، هەمان خاکیان کێڵاوە و ئاگاداری هەمان کۆمەڵە ئاژەڵیان کردووە، وەلی دەبوایە بەرهەمی کارەکانیان لەگەڵ ئینکاکاندا بەشبکەن و سەردەمی ئایلوەکانیان رۆژی لێ ئاوابووە.

ئینکا: وەک دەوڵەتێک، وڵاتەکەی دابەشکردووە بە چوار هەرێم و، بەدەستێکی پۆڵایین لەگەڵ هەر سەرکێشییەکدا سەری هەڵدابێ جوڵاوەتەوە. ئەو گوند و شارگوندانەی سەرکێشییان کردبێ، ئاوارە کراون، ئافرەتەکانیان لێ زەوتکراوە، ئەگەر ئەوەش ملی پێ شۆڕ نەکردبن ئەوا سەرکردەکانیان لەناوبردوون.

ئینکاکان خۆیان کردۆتە خاوەنی هەموو شتێک بە خەڵکەکەشەوە. بۆ جێگیرکردنی خۆیان هەموو ڕێگەیەکیان گرتۆتەبەر، لەوانەش بەکرێگرتنی جاش و بەرتیل و بەخشینی پلەوپایە بەوانەی لەخزمەتیاندا بوون.

بۆ لەناوبردنی یەکسانی جێندەر کە لەکۆمەڵگە داگیرکراوەکاندا باو بووە، ئینکاکان پیاویان کردۆتە نوێنەری خێزان بەرامبەر دەوڵەت و پیاوێک هاوسەری هەبووبێ، سەربازیان ناوناوە و هاوسەرەکانیشیان بە ژنە سەرباز ناوبردوون. لێرەدا دەبێ هەست بەوە بکەین کە پیاو و چەک پێکەوە لکێنراون، پیاوان بەتایبەتی ئەوانەی ئینکای ڕەسەن بوون، بەواتای، دایک وباوکیان ئینکا بووە یان ئەوانەی نیوە ئینکا بوون لەلایەنی باوکەوە، پلەوپایەی گرنگیان پێ دراوە وەک حوکمڕانی ناوچەیەک یان دادوەر... . هتد. وەلێ لەبەر ئەوەی ئافرەتان وەک سەرباز ڕەچاو نەکراون، بە شایەنی ئەوجۆرە پلەوپایانەیان نەزانیون، ئافرەتان دەبوایە لەش و بەرهەمی کارەکانیان بدەنە سەردارەکانیان کە هاوسەرە پیاوەکەیان بووە. لەمانەش بەولاوەتر هەڵبژاردنی ئافرەتان بووە لە "ئایەلو"ەکاندا بۆ ئەوەی ببنە ژنی "ڕۆژ" کە خواوەند بووە لایان. بۆ ئەو مەبەستە لە ئایلوەکاندا کیژۆڵەی جوان و زۆر منداڵیان هەڵبژاردووە بۆ ئەوەی گەرەنتی ئەوە بکات کچێنی لەدەست نەداوە، زۆرجاریش ئەوانە کیژی سەرکردەی ئایلوەکان بوون، ئەوکیژانە ناونراون "ئەکلاس acllas" یان "ماماکۆنا mamaconas" و لەلایەن دەڵاڵی تایبەتی دەوڵەتەوە هەڵبژێردراون و لەخێزانەکانیان دوورخراونەوە و بردوویانن بۆ شوێنی تایبەت و لەوێ پارێزگاری جەستەیان کردوون و فێری ئەوەی ناویان ناوە "کاری ژنان" یان کردوون، وەک گرتنەوەی بیرە"چیچا" و چێشت لێنان و تەشی ڕستن. ئەو پەروەردە تایبەتییە ، بۆ سێ مەبەستی سەرەکی بووە، یەکەم؛ بۆ ئەوەی وەک کیژێک هەمیشە لەخزمەت ئایندابێت، دووهەم؛ بۆ ئەوەی ببنە ژنی دووهەم یان دۆست و قەپاتمەی دەسەڵاتداران و دەست و

پێوەندەکانیان. سێهەمیش؛ ئەگەر ئەو کچانە لە ئاستی فیزیکی و مۆڕالیدا بێگەرد بوونایە، لە هێندێک بۆنەی تایبەتی و گرینگی دەوڵەتدا دەکرانە نەزر" قوربانی". (لە ئیمپڕاتۆریای ئینکادا داگیرکاران درێژەیان بەدەسەڵاتەکەیان داوە بە زۆرەملێلێکردنی گوندنشینەکان بۆ ئەوەی پاکیزەیان بدەنێ بۆ خزمەتی دەوڵەت و هاوسەرییێتی پیاوە خانەدانەکان. ئەم دەستتێوەردانەی نەریتی جنسی و مارەبڕینەی داگیرکاران لە دووسەرەوە پێشێلیی پێکهاتەی خزمایێتی کردووە و کەسانێکی دیار کردووە هاوکاری لەگەڵ داکیرکاراندا بکەن. هەمان شێوە کرداریش لە مێزوپۆتێمیادا دەبینین، کە شارە داگیرکراوەکان کاولدەکەن، پیاوەکان دەکووژن و ژن و منداڵەکان بە کۆیلە دەبەن.) ....
گێڕدا لێرنەر ل 58

لە دەوڵەتی ئینکادا، بەشێک لەپیاوان بەپێی هاوکارییان لەگەڵ دەسەڵاتدا خەڵات کراون، ئافرەتیش نەک هیچ خەڵاتێک نەکراوە بەڵکو وەک کاڵایەک بۆ خزمەتی پیاو هاتبێتە کایەوە مامەڵەی لەگەڵدا کراوە لەبەرئەوەی وەک سەرباز سەیر نەکراوە.
لەو گوندانەی ئینکاکان داگیریان کردوون، مارەبڕیی بەکۆمەڵیان هێناوەتە ئاراوە، لەو کاتەشدا دایک و باوک بڕیاری مارەبڕیەکەیان داوە بەمەرجی ئەوەی بە مۆڵەتی پادشا بووایە.
ئەم سیستێمی مارەکردنە سەپاندنی نەریت و شێوەی کۆنترۆڵی ئینکا بووە بەسەر ئافرەتاندا و بەسیاسەتکردنی سێکسیش بووە.
ئەندیانەکان، پێش دەوڵەتی ئینکا وەک هەر کۆمەڵگەیەکی هۆرتیکولتوورکار، کچێنی مێیینە هیچ گرنگ نەبووە بەلایانەوە بەڵکو هاندەری سێکس بوون لەبەرئەوەی توانای کیژانی لە بەرهەمهێنانی منداڵدا ئاشکرا کردووە پێش هاوسەرگیریی. وەلی دەوڵەتی ئینکا کۆنترۆڵی سێکسوالێیتی ئەکلاسەکانی کردووە، ئەوانە حەرام بوون لە هەموو پیاوان جگە لە پیاوی ئینکا و ئەوانەی لەخزمەتیاندابوون .
ئەو خێزانانەی کیژەکانیان کراونە ئەکلاس، پێوەندی سروشتیی خێزانەکەیان تێک چووە، ئەکلاسێک کە لە گوندەکەی دورخراوەتەوە لەوانەیە جارێکیتر نەدیترابێ و کوژرابێتیش.

بۆ بۆنەی فێستیڤاڵی دەوڵەت لە ڕێزگرتن لە ڕۆژ، کچە ئەکلاسەکان لە چوارقوڕنەی وڵاتەوە راپێچی پێتەخت"کوسکۆ " کراون.

هێرناندێز پرینسیپ: لەسەردەمی داگیرکردنی ناوچەکە لەلایەن ئەوروپاییەکانەوە. باسی سەربڕینی سەدهەزار سەر"لاما"* و بەچاڵکردنی چوار کیژی زۆر جوانی تەمەن نێوان"دە و دوازدەساڵ"ی گێڕاوەتەوە کە لەسەتەی حەڤدەدا بەو بۆنەیەوە بینیوێتی.

ئەگەر گوندێک لە ڕووی حوکمڕانی ئینکاکاندا وەرگەڕابێتەوە، بە لەدەستدانی ئافرەتاکانیان سزایان داون. بە واتایەکی دی، ئافرەت، مانایەکی سیمبۆڵی هەبووە کە پیاو نەیبووە، راگواستنی ئافرەتان لەبارەی ئابوورییەوە سودمەندتر بووە لە کوشتنی پیاوەکانیان، وەک باوبووە لەلایەن هێزە زاڵبووەکانەوە.

میسڕی دێرین و جێندەر

هەتا ئێستا لێکۆڵینەوە لەسەر سەرهەڵدانی دەوڵەت وایدەرخستووە کە، یەکەم جار لە وڵاتی میسڕ و لە دەوروبەری روباری نیل سەری هەڵدابێت. ئەمەش تیۆرییەکی پشتبەستە بە هێندێک دۆزراوەی ئارکیۆلۆجی و سروشتی هەڵچوون و دامرکانەوەی روباری نیل و کەشوهەوای دەوروبەری روبارەکە. بەپێی ئەو تیۆرییە، روباری نیل لە هەڵچوونی ساڵانەیدا، لیتاوێکی دەوڵەمەندی فرێداوەتە روخەکانی خۆی و، بەهۆی کەشوهەوا گەرمەکەشیەوە تواناراوە ساڵی دوو تا سێ جاران زەویەکان بەرهەم بدەن. لەبەر ئەوەی وڵاتەکەش بە بیابان دەورە دراوە بۆ ماوەیەکی دوورودرێژ لە شەڕوشۆر دوورەپەرێز بووە.

ئەو پاشماوە ئارکیۆلۆجییانەی باکوری میسڕ کە دەگەڕێنەوە بۆ پێنج تا شەش هەزارساڵ لەمەوبەر ئامازە بۆ کۆمەڵگەیەکی ئیگالیتاری دەکەن، ئەم بۆچونەش لەوێکچوونی شێوەی دروستکردنی خانوبەرە و داکردنی خۆراک و گۆڕەکاندا هەڵێنجدراوە. لە باشووری میسڕدا، بەشێک لە گۆڕەکان، خشل و ئامرازی زۆرتر و باشتری تێدا دۆزراوەتەووە، گوایە ئەمەش ئامازە بۆ جیاوازی پلەو پایەدەکات. بەڵام لەبەر ئەوەی کۆمەڵگەی هۆرتیکولتوور توانای بەرهەمهێنانی خۆراکی زێدەلەخۆی نییە،

لەبەر ئەوە لێکۆڵەران لەو بڕوایەدان، کۆمەڵگەکانیان لە لایەن پیاویک یان کۆمەڵێک پیاوی مەزنەوە برابێتە رێوە.

لە کۆمەڵگەی پیاوی مەزندا، هەر مەزنێک ویستوویەتی بەرهەمی زۆرتری هەبێ بۆ ئەوەی بەدیاری بیدا بە هێندێک کەس، ئەوەش بە ئومێدی کۆکردنەوەی زۆرترین خەڵک لەدەوری خۆی. لە کۆمەڵگەی پیاوی مەزندا وەکو کۆمەڵگەی" تیلینجیت" کە نیشتەجێی ئالاسکان لە باکووری ئەمەریکا، پیاوان ناسراوترن و پلەیەکی گرنگتریان هەیە. ژنانیش بە ئەندازەیەکی زۆر بەشداری لە هەموو شتێکدا دەکەن و سەربەخۆن و خاوەن دەسەڵاتیشن.

وێنەکارییەکان دەری دەخەن هەتا سەردەمێکی درەنگی میسڕ، پیاوان لە کارکردندا هاریکاری یەکدی بوون. لێ لەکۆتایی مێلێنێۆمی چوارەمی پێش سەردەمدا لەناکاو، وێنەکان لەکاتی هەڵکەندنی جۆگەی ئاودا یان کوشتنی نەیارێکدا، یەک پیاو لەسەروو هەموو پیاوانی دیکەوە دەردەخا.

دوابەدوای ئەوەش بە ماوەیەکی کەم، وشەی" فێڕۆ" بە واتای فیرعەون، کە لە وشە رەسەنەکەی"پڕۆوا" وەرگێراوە و، مانای ماڵی مەزن دەبەخشێ و ئاماژەیەکە بۆ پادشا، هاتۆتە کایەوە. هەتا ئێستا نەزانراوە بۆ ئەو پێکهاتە سۆشیالییە گۆڕدراوە. سکۆلارەکان تیۆرییەک پەسەند دەکەن گوایە، پیاوە مەزنەکان کەوتبنە بەربەرەکانێی یەکدی و خۆ چەکدارکردن، بەڕای منیش ئەمە تیۆرییەکی زۆر لۆجیکانەیە، ئەوەتا هەتا ئەورۆش لەناو کۆمەڵگەی جوێ جوێ دا، لەوانەش کۆمەڵگەی کوردەواری خۆمان، لەپێناو دەسەڵاتدا ئەو هەڵسوکەوتانە زەق و ئاشکران.

ئاین لەژیانی گوندنشینانی دێرینی میسڕدا زۆرگرنگ بووە، هەرگوندە و پەرستگەی تایبەتی ئێزدانی خۆی هەبووە، لێ رۆڵی کاریگەری ئاین لەسەر ئاستی ئافرەتان لەکۆمەڵگەدا هەڵدەگرین بۆبەشی تایبەت بە ئاین. سێ هەزاران ساڵ پێش سەردەم ، وڵاتی میسر لەژێر سەرداریێتی" فێڕۆ" یەکدا یەکخراوە، فێڕۆ/ فیرعەونە کە، وایدەرخستووە لەلایەن ئێزدانەوە ئەو پلەیەی پێدراوە. بڕیارەکانی فێڕۆ بەردی بناخەی حوکمڕانی دەوڵەت بوون، لە راستیدا فێڕۆ دەوڵەت بووە، ئەو کۆنترۆڵی ئاینی کردووە وەک سەرکردەی هەموو کەڵتە ئاینییەکان و ژنەکەشی رۆڵی سەرکردایێتی زۆربەی کەڵتە ئاینییە گرینگەکانی هەبووە. وادەردەکەوێت لە میسریش وەک زۆربەی دەوڵەتە دێرەکانی

رۆژهەڵاتی نێوین، مافی گەیشتن بە تەخت و پیرۆزمەندی ئاینیش لە رێگەی مێینەی خێزانی پادشاکانەوە گواسترابێتەوە، بۆیە زۆرجار سەرکردە میلیتارەکان کە ژنەکانیان لەخیزانی پادشاکان بووە کچەکانی خۆیان یان خوشکی خۆیان مارەکردووە، بۆ ئەوەی تەلاری شاهانییێتی بۆخۆیان قۆرخ بکەن، بۆ نموونەش کوڕی کۆڕشی هاخامەنشی دوو خوشکی خۆی مارەکردووە.

لەسەردەمی دەوڵەتە کۆنەکانی میسردا، **2770 - 2182** پێش کاتی سەردەم و تا پێنج سەتە دواتریش دەوڵەت و کڵێسە یەک بوون و لێک جیانەکراونەوە. فێرۆ؛ سەرۆکی رەوانیی ئاین بووە، لە راستیدا هەرلە ریزی ئێزداندا بووە و کۆمەڵێک راوێژکاری ئاینی دەوری داوە و یەک لەوانە خوشکە بەمێردەکەی بووە. بەماوەیەکی زۆرکەم لەدرووستبوونی دەوڵەت چینایەتی لەکۆمەڵگەی میسریدا بەزەقی وەدیار کەوتووە. بێگومان فێرۆ و خێزان و خزمەکانی"خاوەن شکۆ"کان و پلە و پابڵندەکانی دەوڵەت و قەشەکان لەسەرو هەمووانەوە بوون، لەژێر ئەوانیشەوە حوکمڕانی ناوچەکان و ئەوجا چینی ناوەند و لەژێر هەموانیشەوە هەر وەک ئێستا چینە هەژارەکە بووە کە ئەوکات بەزۆری جوتیاران بوون.

کۆمەڵگەی میسڕ لەو سەردەمەدا پاتریلینیالی بووە وەلێ ئافرەتان رێزیان لێگیراوە، لە مافی دەنگدان لە هەڵبژاردنە نیوچەییەکان و شایەتیدان لەدادگاکاندا و لە خاوەنییێتیدا هاوتای پیاوان بوون. وەک پیاوان میراتیان بۆ ماوەتەوە و دوای شوکردنیش سەربەست بوون لە مامەڵەکرندا بە خاک و سامانی خۆیان. مێرد دەبووایە لە گرێبەستی هاوسەربووندا بەڵێنی یاریدە و قەرەبوکردنەوەی ژنەکەی بدایە ئەگەر هاتو جیابووەوە.

لە نێونانی منداڵدا دایکانیش قسەیان وەرگیراوە و کچانیش بۆیان هەبووە لەسەرکار و کاسبی باوکیان رۆنیشن. چینی شکۆمەنددار"رۆیاڵ" نەبێ بەگشتی کۆمەڵگەی میسڕی لەو سەردەمەدا مۆنۆگەم بووە. لەگەڵ ئەوەشدا پیرۆزمەندی و جێگری فێرۆ لە رێگەی مێینەوە داکەوتوە کەچی زۆربەی فێرۆکان نێرینەبوون، جێگری فێرۆکان هەمیشە نەوەی ژنە گەورەکەی بوون.

ژنە گەورەی فێرۆ، گەورەترین پلەی ئاینی هەبووە لەناو کەڵتە مەزنەکاندا و سەرپەرشتی هەموو زەویوزار و خزمەتگوزارانی کڵێسە و شوێنە ئاینییەکانی کردووە، کەڵتە ئاینییەکان خاوەنی سامانێکی گەورەبوون. گەورەژنی فێرۆ لە کۆشکێکی دوور لە فێرۆ و

حەرەمەکەی ژیاوە بەژمارەیەکی زۆریش لە دەستوپێوەند و راوێژکار لە پیاوە گەورەی وڵات دەوروەدراوە، بۆدیدەنی ژنە گەورەی دەبووایە فێرۆ بۆ لای برۆیشتایە.

بارپرە لیسکۆ ؛ دەڵێ لە تۆمارکراوی بەدەست کەوتووی نێوی فێرۆکان و دایکیان، دەرکەوتووە کە هێندێک لە فێرۆکان مێینە بوون. فێرۆ" نیتۆکیرتی" سەردەمی کۆتایی پادشایی کۆن بەجوانترین و ئازاترین ژنی ئەوسەردەمە ناوبراوە، هەروەها دەڵێ پێنج تا شەش ژن لەو سەردەمەی کە ناودەبرێ بە سەردەمی پادشایی کۆنی میسر،" فێرۆ" بوون. هەر لەو سەردەمەشدا ئەو ژنانەی لەدەرەوەی ماڵ کاریان کردووە، بەهای کاریان هاوتای بەهای کاری پیاوان بووە. وێنە و نەخش ونیگارە کێشراوەکانی نێو هەرەمەکانی مێلێنیۆمی سێهەمی پێش سەردەم دەریدەخەن کە ئافرەتان لە هەموو بووارەکانی ژیاندا وەک پیاوان کارابوون.

لێکۆڵەران گەشتوونە ئەو ئەنجامەی کە لەدەوروبەری کۆتایی مێلێنیۆمی سێهەمی پێش سەردەمدا کەلە لایەن مێژووناسانەوە بەسەردەمی پادشایی کۆنی میسر ناسراوە، فێرۆکانی میسر پشتگیری خانەدانە نێوچەییەکانیان کردبێ لە سەپاندنی باجی قورس بەسەر دانیشتواندا، هەر لەو سەردەمەشدا بۆ هەر هۆیەک بووبێ نەهامەتی بەروبوومی کشتوکاڵی بەسەر وڵاتەکەدا هاتووە بە بۆچوونی لێکۆڵەران سەپاندنی باجی گرانتر، بووەتە هۆی بەرپابوونی شەرو ئاژاوە لە وڵاتەکەدا. لە کۆتاییدا بنەماڵەی خانەدان" تیبیس"سەرکەوتوون و پادشایی خۆیان دامەزراندووە کە بە سەردەمی پادشایی نێوەند لە میسردا ناسراوە.

فێرۆکانی سەردەمی نێوەندی میسر، بۆخۆیان خانەدان بوون، سوودیان لەمێژووی خۆیان وەرگرتووە و سیستێمێکی تازەیان دامەزراندووە بۆ ئەوەی، خانەدانەکان نەتوانن هێندە دەسەڵات پەیدابکەن لە دەوڵەتی نێوەند وەرگەرێنەوە، لەجیاتی ئەوەی پاداشتی خانەدانەکان بە زۆرکردنی ملکایەتی زەویوزار بدەنەوە، کردوویاننە حوکمڕانی ناوچەیەک و هەرکاتێکیش لێیان رازی نەبووبن لایانداون.

لەو سەردەمە تازەیەدا، پیاوان دەسەڵات و کاری سەرەکی ئاینییان لە دەست ئافرەتان دەرێناوە، لێ زۆر مافی دیکەی ئافرەتان پارێزراو بووە، وەک مافی خاوەنییێتی، بازرگانی، سەرپەرشتی زەوی و سامان و کەنیزە و رەنجبەر و کۆیلە.... هتد. ئافرەتان

توانیویانە وەسییەتی خۆیان بکەن و واژووی گرێبەستیێ مارەبڕین بەناوی خۆیانەوە بکەن، کۆیلە ئازادکەن و خەڵکی بەرنە دادگا. لە بەتاڵکردنەوەی هاوسەرییێتیدا سزایەک خراوەتە سەر داواکار. ئافرەتان لەو سەردەمەدا لە ئاستێکدابوون توانیویانە پارە بە قازانج بە هاوسەرەکانیان بدەن یان منداڵەکانیان بێبەری بکەن. نامە و فۆڕمی فەرمی ئەو سەردەمە کە بەردەست کەوتوون، ئاماژە بۆ ئافرەتان ناکەن وەک ژن یان کچی فلانە پیاو، بەڵکو بەناسنامەی" نب. ت، پڕ" بەواتای خانمی ماڵ یان" نەهن نیووت" بەواتای مێینە هاوڵاتی، یاخود بە ناونیشانی ئەوکارانەی کردوویانە ناوبراون وەک وەستا فلان. ئەو داینەستییەی بە" داینەستی نێوەندی میسر" ناسراوە لەژێر هێرشی" هیکسۆس" ە کانی رۆژئاوی ئاسیادا روخا و وڵاتەکە کەوتە ژێردەستی بیانییەوە. بۆ دەرکردنی بیانیان، ماوەیەک شەڕو ئاژاوە سەرانسەری وڵاتەکەی تەنیوە، لێ ئەو کەسەی هەموو میسرییەکانی وێک خستووە و وڵاتەکەی لە دەستی هیکسۆسی بیانی رزگارکردووە، شۆڕە ژنێک بوو بەناوی" ئاهۆتیپ". ئەو خاتوونە دوای کووژرانی کوڕە گەورەکەی لەشەڕدا، توانیویێتی هەموو هێزەکانی میسر وێک بخاو هیکسۆسەکان لە وڵاتەکە وەدەرنێ. لە ساڵی 1560 ی پێش سەردەمدا. ئامۆس: کوڕی ئەو شۆڕەژنە، داینەستی بنەماڵەی هەژدەهەمی میسڕی دامەزراندووە.

هەژدەهەمین داینەستی میسڕی سەردەمێک بووە چەندین ژن تیایدا درەوشاونەوە و فێڕۆی وولاتەکەبوون.

" هاتشیپسوت" ی ژنی فێرۆ لە رێگەی بنەماڵەکەیەوە بۆ فێرۆیی لە مێردەکەی لەپێشتر بووە، دوای مردنی مێردەکەی، بەیاریدەی هێندێک لە وەزیرەکان و پیاوی دەسەڵاتداری وڵاتەکەوە لەجیاتی کوڕە بچکۆلەکەی لەسەر تەخت دانیشتووە. ئەو فێڕۆیە لەشکری میسڕی پتەو کردووە بۆ بەرگریکردن دژی هێرشبەرە ئاسیاییەکان و جل وبەرگی پیاوانەی پۆشیوە و سەرکردایەتی لەشکرکێشی بۆ دابینکردنی ئاسایش لەسەر سنووری باشووری وڵاتەکەی کردووە. بە ئاڵۆگۆڕیی بازرگانی ئابووری وڵاتەکەی بەرزکردۆتەوە، بایەخێکی زۆری داوە بە نوێکردنەوەوی شوێنەوارەکان و درووستکردنی کۆشک و کڵێسەی نوێ، کڵێسە بەناوبانگەکەی گۆڕستانی" دیرالبحری" یەکێکە لەوان و تاکە مۆنومێنتی دێر و گرنگە بۆ شکۆمەندی ژن دروستکراوە و هەتا ئێستا بەپێوەماوە.

هاتشیپسوت؛ زڕکوڕەکەی خۆی "توتمۆس"ی سێهەمی کردۆتە سەرکردەی سوپاکەی و وێنەی ئەویشی لەتەنیشت خۆیەوە لەسەر دیواری مۆنومێنتەکان کێشاوە، وەلێ دوای مردنی، کوڕەکەی پاداشتی دایکی بە کوژاندنەوەی وێنەکانی لەسەر دیواری مۆنومێنتەکان داوەتەوە. .... مێرلین فرێنچ بەرگی یەکەم 67 – 80

لەژیانی شاژن هاتشیپسوت، دەتوانین دوو شت هەڵێنجین، یەکەم؛ لەپێشی سێ هەزار و پێنج سەت ساڵان لەمەوبەر لەکۆمەڵگەی میسڕیدا رۆڵی سەربازی و بەتایبەتی سەرکردایێتی سوپا ناشایست بووە بە ژنان ئەگینا شاژن بەرگی پیاوانی نەدەپۆشی، دووهەم؛ لابردنی وێنەکانی شاژن لەسەر دیواری مۆنومێنتەکان، پێمان دەڵێ ژن نابێ هاوتای پیاو نێوداربێ. بەسەتەیەک دوای هاتشیپسوت، فێرۆ" ئەخناتوون" ئاینی رۆژ پەرستی لەمیسڕدا داهێنا، بەشێک لێکۆڵەر رارایان وایە ئەو ئاینە لەداهێنانی خۆی بووە، وەلێ زۆر لێکۆڵەرانی ئاین، بە داهێنانی نازانن بەڵکو دەیگێڕنەوە بۆ هاوسەربوونی لەگەڵ "نەفەرتیتی" میرزادەی میتانی و لە خۆشەویستی نەفەرتیتیدا، ئەخناتوون ئاینی رۆژپەرستی میتانی وەرگرتوە و لەحوکمڕانیشدا راوێژی پێ کردووە. وەلێ رۆڵی ئافرەتان لەو سەردەمەشدا زۆری نەخایاندووە. ئەسپسواری و کاریۆت" عەرەبانە" کە هیکسۆسەکان بەمیسرپییەکانیان ناساند، بووە خۆشەویستی ئیلیتی میلیتار.

ئەو سوپایەی بۆ دەرکردنی هیکسۆسەکان پێکهێنرابوو لەشوێنی خۆیدا مایەوە و دواتر بوو بە هێزێ هێرشبەری دەوڵەتێکی ئێمپریالیستی و، سنوورەکەی گەیاندە ئاوی فوڕات لە ئاسیا و لیبییای ئێستا لەئافریکادا. تالانی زێڕو زیو و سامانی وڵاتان، لەسەرەتاوە داخوازی ئابووری بەڕێوەبردنی سوپای دابین کردووە، لێ وەک هەر ئێمپڕاتۆرییێتێک کێشەی کۆنترۆڵکردنی گۆڕەپانی ئیمپڕاتۆرییێتەکە و دامرکاندنەوەی یاخیبووان داخوازی ژمارەیەکی زیاتری سوپا و دابینکردنی چەک بووە کە تەنها بە باج وخەراجێکی گەورەتر لەسەر دانیشتوان دابین کراوە. لە وڵاتە داگیرکراوەکاندا دەوڵەت خەڵکێکی زۆری بەکۆیلە گرتووە، کۆیلە پیاو توانیویەتی ببێتە سەرباز و لە کۆیلاییێتی رزگاری ببێت، وەلێ ئافرەتی کۆیلە هیچ دەرەتانێکی نەبووە لە کارکردن لە کێڵگە و

خزمەتکاری ماڵە خانەدان و سەما و گۆرانی چڕین لە مەیخانەکاندا.

زیادکردنی باج و خەراج لەسەر دانیشتوان دادی قەیرانی ئابووری وڵاتەکەی نەداوە، کاتێکیش نێوچە داگیرکراوەکان هەستیان بە لاوازی دەوڵەتی میسڕ کردووە لێی یاخی بوون، ئەوکاتەش میسڕ پێویستی بەسەرکردەیەکی بەهێز هەبووە، لەئەنجامدا "سەربازی بەتوانا رامسیس" ی یەکەم، داینەستی خۆی دامەزراند. لێرە بەدواوە سەردەمێکی تازەی حوکمڕانی بیرۆکڕاتی میلیتاری لە دانیشتوانی وڵات و کۆیلەکان نەک لە کەسوکار پێکهاتووە و لە میسڕدا بەڕێوەبردنی دەوڵەت روویەکی پڕۆفێشناڵی وەرگرتووە. پڕۆفێشناڵیش لەهەموو سەردەمێکدا و هەتا ئێستاش وەلانانی رۆڵی ژنانی لەخۆگرتووە. لەوێ بەدواوە لە میسڕ دامودەزگای دەوڵەت لەخزمەتگوزاری سیڤیلەوە هەتا رۆڵی ئاینی بوونە کاری پڕۆفێشناڵی. خزمایەتی رۆڵی سەرەکی لەدەستداوە. پێش سەردەمی رامسیس ژنانی خزمی خیزانی رۆیاڵ کە لە ئایندا رۆڵی سەرەکییان بینیوە، جگە لە ژنی فێرۆ، باقیمەندیان هەموو دەسەڵات و رۆڵی دیاری نێو کۆمەڵگەیان لەدەست داوە. ژنە فێرۆکانیش کە لەسەردەمێکدا پەیکەرەکانیان وەک پەیکەری پادشا گەورە و مانای دەسەڵاتی دەبەخشی، لە داینەستی نۆزدەهەمینەوە بەرەوخوار ملی ناوە هەتا سەردەمی رامسیسی دووهەم گەیشتۆتە ئەو ئاستەی پەیکەری ژنی فێرۆ لە ئەژنۆی فێرۆ بڵندتر نەبووە.

لەپەرستگەی ئاموون لە کەڕنەک، پەیکەری ژنی رامسیسی یەکەم کە لەبەردەمیدا وەستاوە، سەری لەئاست و بەقەدەر سەری"چووک " ی رامسیسە.

پەیکەری کچی رامسیسی دووهەم لە " ئەبو سیمباڵ" بە بچووکی لەنێو لینگی باوکیدا درووستکراوە، پەیکەری کوڕەکانیشی بچکۆلەن، لێ لە تەنیشت باوکیانەوەن. بێگومان ئەو جۆرە پەیکەرتاشینانە سیمبۆڵیین، سیمبۆڵییش نامەیەکی ئاشکرا یا نهێنی دەگەیەنێ، ئەمانە نامەیەکی ئاشکرای نزمیی ئاستی مێیینە دەگەیەنن. لیتێراتووری سەردەمی ئەو بنەماڵەیە وای دەگەیەنێ، ئافرەتان لە بارەی سێکسکردنەوە تا رادەیەک ئازاد بوون، یاسا وەک یەک سزای هەردوو لایەنی پیاو و ژنی بێ وەفای هاوسەرییێتی بەمردن داوە، بەڵام لە نووسراوەکاندا زیاتر کۆتایی کێشەی گزی سێکسی بە جیابوونەوە تۆمارکراون. کچێنی گرنگ

نەبووە لایان و کچان بە ڕەزامەندی خۆیان دەستەبەرداری کچێنیان بوون لە جێژوانیاندا لەگەڵ خۆشەویستەکانیان. زانیارییەکان زۆر بەدەگمەن باس لە ڕێکخستنی بە هاوسەربوون، بەواتای بەشوودان یان ژنهێنان دەکەن، ئەو باسەی هەشە، زامنی تەواوی ژیانی ژنانی کردووە دوای جیابوونەوەش هەتا ئەو ئاستەی پیاو بۆی نەبووە بێ ڕەزامەندی هاوسەرەکەی "تەسسەڕوف" بە ملک و سامانەکەیەوە بکات.

وەک دەزانین هێرشی ئەسکەندەر ساڵی 323 ی پێش سەردەم کۆتایی بەو داینەستییەی کە بە سەردەمی پادشایی نوێی میسڕ ناسراوە هێنا. لێ ئەسکەندەر زۆر نەژیا و دوای مردنی جەنەڕالەکانی سوپاکەی دوای پێکدادانێکی زۆر، هێندێکیان حوکمڕانی خۆیان بەسەر بەشێکی ئێمپڕاتۆریاکەدا سەپاند.

جەنەڕاڵ "تۆلێمی" وڵاتی میسڕ و دەوروبەرەکەی بۆخۆی پچڕی و لەساڵی 305 ی پێش سەردەمەوە بۆ نزیکەی سێ سەتە تۆلێمییەکان حوکمڕانی میسڕبوون، سەردەمەکەشیان بەسەردەمی هێلێنی میسڕ ناسراوە.

ئەو زانستەی دەربارەی جۆری ژیاریی وڵاتی یۆنان هەیە، بەزۆری زانیارییەکانی شاردەوڵەتی ئەسینا وێنایان کێشاوە. بۆیە وەهاش چاوەڕوان دەکرێ مەکدۆنییەکانیش هەمان شێوە کولتووری ئەسینییەکانیان هەبووبێ. ئەوەی زانراوە لە کولتووری ئەسینیدا، ئافرەت بێ دەنگ و بێ وێنەش بووە، بەواتای ژنە ئەسینی لەنێو چواردیواری ماڵدا بەند بووە و مافی رادەربڕینی لێ زەورکراوە. لە خۆشبەختی ئافرەتانی میسڕدا تۆلێمییەکان یاسای یۆنانیان بەسەر دانیشتوانی میسڕدا نەسەپاندووە، لەهەمان کاتیشدا ڕژێمێکی نێوەندی زۆر توندیان مەبەست بووە، ڕاستەوخۆ فەرمانڕەوایییان کردووە و باج و خەراجیان لەسەر کاری، بازرگانی، خزمەتگوزاری گواستنەوە، کارگە و..... هتد، داناوە و بەم کارەش زۆر دەوڵەمەند بوون. لە هەمووی گرنگتر ئەوەیە ڕژێمێکی ئەریستۆکراتییان بەڕێوە بردووە، ڕژێمی ئەریستۆکراتیش، حوکمڕانی خێزانە و زۆر کات مێیینە تێیدا ڕۆڵ لە ڕامیاری و دەسەڵاتدا دەبینێ. لەسەردەمی تۆلێمییەکاندا زۆر ئافرەت دەسەڵاتدار بوون، یەک لەو ئافرەتانە (ئاڕسینۆ) ی کچی تۆلێمی یەکەم کە لە تەمەنی شازدە ساڵیدا دراوە بەشوو بە پادشایەکی دەوڵەمەندی شەست ساڵە. ئاڕسینۆ، دوای مردنی

مێردەکەی گەڕاوەتەوە میسر و شووی بە براکەی خۆی کردووە و بووە بە ژنی فێڕۆ.

" بێرینیس" ی دووهەم ، فێڕۆیەکی دیکە بووە لەگەڵ مێردەکەیدا هاوبەشی فەرمانڕەوایی کردووە، هەتا بەدەستی کوڕەکەی خۆی، تۆلێمی چوارەم کوژراوە.

ئێمە تەنها ناوی یەک کلیۆپاترامان بیستووە، لێ رستەیەک کلیۆپاترا هەبون کلیۆپاتراکان زۆر دەوڵەمەندبوون. کلێۆپاترای سێهەم کودەتای بەسەر دایکیدا کردوە و شووی بە خاڵی کردووە و لەگەل هەردوو کوڕەکانیدا حوکمڕانی کردووە.

لەنێوان هەموو ژنە بەناوبانگەکانی میسردا، تەنها ناوی کلێۆ پاترایەکمان بیستووە" کلێۆپاترای حەوتەم" ئەویش وەک ژنە مارێکی سۆزانی و هەڵخلیسکێنەری پیاو کە مێژوو نووسی رۆم "پلوتارچ-- پلوتارک" بەئێمەی ناساندووە. کلێۆپاترا لەسەرەتاوە بە تەنها حوکمڕانی کردووە، دواتر لەگەڵ دوو برای کە یەک لەدوای یەک شووی پێکردوون و لەناوی بردوون و جارێکی دیکە بەتەنها دەسەڵاتی گرتۆتەوە دەست.

لە راستیدا ئەو کلێۆپاترایەی ئێمە ناویمان بیستووە، شەنگە سوار و راوچییەکی باش و دیپلۆماتکارێکی بلیمەت و سەرکردەیەکی سوپای لێهاتوو بووە. یەکەمین تۆلێمی بووە بەزمانی میسری ئاخاوتووە و وەک میسرییەک ویستوویەتی سەربەخۆیی ولاتەکەی بپارێزێ لە دەست رۆم کە خوازیاری داگیرکردنی سەرانسەری دنیا بوو. کلێۆپاترا لەپێناو سەربەخۆیی ولاتەکەیدا پەیمانی لەگەڵ سەردارانی رۆم، پۆمپێ و سێزار و ئەنتۆنی بەستووە. دواتریش کە دیپلۆماسی لەگەڵ رۆمدا دادی نەداوە، سەرکردایێتی لەشکری دەریایی میسری کردوە دژی رۆم، کشانەوەشی لە شەڕی" ئاختیوم" دا نەخشەیەکی ستراتیجی شەڕەکە بووە نەک راکردنێکی ترسنۆکانە. دوای دۆڕانی جەنگ لەگەڵ رۆم، لەنێوان مەرگ و ژیانی رسوایی، مەرگی هەڵبژارد... . ولیام تارن، ل 110.

ژنە میسرییەکان بە گرێبەستی تایبەتی شوویان کردووە، مافی ئەوەیان هەبووە بەبێ ئیزن مێردەکانیان جێهێڵن، جیازییەکانیان وەرگرنەوە. هێندێک برگەی یاسای میسریش رێگەی بوونی دووژنە و قەپاتمەی لەپیاو بەستووە. لەبوارەکانی کشتوکاڵدا وەک پیاو کاریان کردووە و وەک پیاویش هەقدەستیان پێدراوە.

خۆشەویستی پلەوپایە دوورە لە کارێکتێری ئافرەتانەوە لە پاترپارکیشدا بەخشینی پلەوپایە هەمیشە لەپێناو گۆڕینەوەی ئازادیدایە، ئەو ئافرەتە میسرییانەی لاسایی چینی دەسەڵاتدارانیان کردۆتەوە و نەریتی یۆنانییان وەرگرتووە و سەرپەرشتکار"کیریۆس" یان بەسەرخۆیاندا سەپاندووە، سەربەخۆیی خۆیان لەدەست داوە، وەلێ پرسیاری ئەوەی بۆ هێندێک ئافرەت لە پێناو پلەو پایەدا سەربەخۆیی خۆیان بەخشیوە؟ هەتا ئێستا پرسیارێکی بێ وەڵامە. لەسەردەمی هێلینی میسردا گەورەترین زەرەد کە لەسەرەتاوە بە ئافرەتان کەوتوە لەبوواری هەقدەستدا بووە، خاوەن کارەکان بە خۆشحاڵییەوە لاسایی خاوەنکاری یۆنانیان کردۆتەوە و هەقدەستی ئافرەتانیان داشکاندوە، وردە وردە کاریگەریی نەریتی یۆنانی لە ئاستی ئافرەتانی هێناوەتە خوارێ، زۆر ئافرەت کراونەتە کۆیلە و منداڵەکانیشیان کۆیلەییان لە دایکیانەوە بۆ ماوەتەوە، پیاوان کچی منداڵیان رفاندوە و فرۆشتوویانن بۆ دابینکردنی کاری چڵێسی جینسی پیاوان. لەگەڵ ئەو هەموو لەدەستدانی ئاست و مافەشدا، هیرۆدۆت کە لەسەتەی پێنجەمی پێش سەردەمدا سەردانی میسری کردووە، نووسیویێتی؛ ئازادی و سەربەخۆیی ژنانی میسری گریکەکانی سەرماس کردووە، ئەوان دەچوونە بازاڕ و سەرقاڵی بازرگانی بوون و پیاوەکانیشیان لەماڵەوە خەریکی رستن و چنین بوون. ... Ancient Civilizations p 40

دەوڵەتە دێرینەکانی نێوان دوو ئاوان(مێزوپۆتامیا) و جێندەر

سەردەمی سۆمەر و ئەکاد

ئەوەمان بۆ ئاشکرا بووە کە ماڵیکردنی مەڕ و بزن و چاندنی گەنم و جۆ لە بەرزایی ئەو وڵاتانەی ئەمڕۆ ناویان ناوە (تورکیا، سوریا، ئێراق) بە واتایەکی دیکە لە کوردستان دەستی دراوەتێ و دواتریش گەیشتوونەتە رووخە بەپیتەکانی دەجلە و فورات لە باشووری ئێراق. نزیکەی پێنج هەزار ساڵان پێش سەردەم خەڵکی ناوچەکە"رووخەکانی دەجلە و فورات" سیستێمێکی ئاودێری باشیان دۆزیوەتەوە. لە نزیکەی 3500 ساڵانی پێش سەردەم ئەو خەڵکە کشتوکاڵکارەیە شارستێنییێتێکیان پێکهێناوە و بەزمانێک

دوواون کە ناونراوە سۆمەری" Sumerian ". گرووپی دیکە کە بەزمانی سامی دوواون وەک - هیبرِوو، ئارامی، عارەبی، لەباکووری سۆمەردا لە" ئەکاد" ژیاون و هێندێک جار چوونەتە ناو شارەکانی سۆمەرەوە و لە ئەنجامدا فرەزمانی سەری هەڵداوە، وەلێ زمانی سۆمەری بۆ هەزارانساڵ زمانی سەرەکی بووە. مێژوونووسان ئەم راستیانەیان بە ئاسانی بۆ دەرکەوتووە لەبەر ئەوەی سۆمەرییەکان یەکەمین کەس بوون نووسینیان داهێناوە و تۆمارکراویان لەدوای خۆیان بەجێهێشتووە-- مەبەست لە ناوچەی سۆمەر لە بەغداوە هەتا کەنداوی فارسییە. ئەو ناوچە جیۆگرِفییە لە ساڵی 3500 ی پێش سەردەمەوە هەتا وێرانکردنی شاری" ئورِ" بەدەستی ئیلامییەکان ساڵی 2004 ی پێش سەردەم بەواتای 1500 ساڵ لەلای یۆنانییەکان بە " مێزوپۆتێمیا" بەواتای نێوان دوو ئاوان ناسراوە. بە بروای مێژووناسان لە چوار هەزارساڵ پێش کاتی سەردەمەوە، کۆمەڵێک مرۆڤی گەرِۆکی بێ بەرنامە و ئاخێوەری زمانێکی جیاواز لە زمانەکانی" ئورِاڵ – ئاڵتاییک" بە واتای جیاواز لە زمانی هیندۆ ئەوروپایی، بە سۆمەری ناوبراون و لەگەڵ گوندنشینە هۆرتیکولتوورکاری نێوچەی باشوور و نێوەندی مێزوپۆتێمیادا دامرکاون. گەورەترین شاری سۆمەر، ئوورِ/ ئوروک / وەرکا بووە. گوندنشینەکان ئاشنای گۆزەوگڵێنە و پۆشاک چنین و برِێک کاری مێتالۆرجی/ کانزاکاری بوون. کۆمەڵگەکەشیان لەسەر بنەمای پاتریلینی دامەزراوە و تەمەن رۆڵێکی گەورەی تێدابینیوە. نێر و مێ پێکەوە راو و کاری کشتوکاڵیان ئەنجام داوە، لێ مێژوونووسان لە وبرِوایەدان ئافرەتان چێکردن و دابەشکردنی خۆراکیان دابین کردبێ کە لە پەرستگەی" نامو- ئینانا" دا کەندوویان کردووە لەژێر سەرپەرشتی و چاودێرکاری پەرستگەکەدا. دیارە کشتوکاڵ لەو ناوچەیەشدا وەک دەوروبەری روباری نیل پێوەندی بە هەڵچوون و سەرەرِێژە و پاشەکشێی روبارەکانەوە هەبووە.

لە دەوروبەرێکی ئیکۆلۆجی بەرتەسکدا زیادبونی سەرژمێری دانیشتوان یان بە هۆی زیادکردنی بەرهەمی کشتوکاڵی یان بە هۆی داگیرکاری و بەرفراوانکردنی ناوچەکەوە دەکرێت، یەکەمیان- زیادبوونی بەرهەمی کشتوکاڵ، دەبێتە هۆی درووستبونی ئیلیتێک، داگیرکاریش دەبێتە هۆی سەرهەڵدانی میلیتاریزم کە لەسەرەتاوە خۆبەخشانە و کاتی دەبێت و دواتر دەبێتە کارێکی هەمیشەیی. لە

میزوپۆتامیادا پێکهاتە سۆشیالییەکان لە شێوەی "کڵێسە شار"دا لە ئەنجامی پێکدادانی تیرەکانی ناوچەکەدا هاتوونە ئاراوە. لە نزیکەی 3300 ساڵان پێش سەردەمی نوێ، کەمی باران بووەتە هۆی لادانی ئاوی فورات لە ڕێگەی هەمیشەیی خۆی و وشکبوونی پەلێکی، لەبەر ئەوەش کارەساتی قاتوقڕی بەسەر دانیشتوانی نێوچەی فوراتدا هاتوە و خەڵکەکە ڕووی کردۆتە شارەکانی کیش و ئور ولاگاش. لەسەر رفان رفانی زەوی وزار، شەڕو پێکدادانێکی زۆر لەنێوان تیرە و بەرە و بنەماڵەکاندا سەری هەڵداوە. ئەو تیرەیەی زاڵ بووە زەویوزاری ئەوی دیکەی داگیرکردووە و پیاوەکانیان کوشتوون و ئافرەت و منداڵەکانیان کۆیلە کردوون. بێ گومان شەڕوشۆڕ سەرکردەی گەرەکە و لەوانەشە لەسەرەتاوە بۆ کاتی شەڕەکە سەرکردەیەک لەلایەن پیری خێڵە پاتریلینییەکەوە دەستنیشان کرابێ، لێ خەستبوونەوەی شەڕ و درێژەکێشانی سەرکردەکانی کردۆتە سەرکردەیەکی هەمیشەیی، بەپێی کات ئەو سەرکردە سەربازیانە خۆیان بە هەڵکشاوتر لە خەڵکی دیکە زانیوە و تیرەکانی خۆیان بەکارهێناوە بۆ سەپاندنی دەسەڵاتیان بەسەر شار و دەوروبەرەکەیدا. هەر لەو سەردەمەی شەڕوپێکدادانانەدا، گوندنشینەکانی نزیک شار بۆ خۆپاراستن ڕوویان کردۆتە شارەکان و بوون بە دەستی کار لە دەزگایەکی ئاینیدا کە لەو ڕێگەیەوە توانای دروستکردنی سیستێمێکی ئاودێریی بەرفراوانی بەدەست هێناوە، ئەوجا لێرەوە کڵێسە، لە بوارەکانی ئاینی ئاڵۆز/کۆمپلێکس، سیاسی و ئابووریدا کارا بووە. بەڵگەی ئارکیۆلۆجی 3000 ساڵ پێش سەردەم ئەوە پیشان دەدەن کە دەزگایەکی هێراڕکی/سەرتاپاخواری کڵێسە سەرپەرشتیی دروستکردن و ڕاگرتنی ژمارەیکی زۆری جۆگە ئاوەکانی کردووە کە چەندین کیلۆمەتر درێژ بوون. کرێی دەستی کاریش لە بەرهەمە کشتوکاڵییەکە دەرچووە، زیادەکەشی خراوەتە کار بۆ دروستکردنی کاڵای جیاواز لەوانەش کاری کانزایی. ئەو جموجۆڵەش بووەتە هۆی دروستبوونی بیرۆکراسی کڵێسە و ئیلیتێک/دەستەیەکی کارامە بۆ دابینکردن و ڕێکخستنی کارە جۆراوجۆرەکان. لێرەوە سیمبۆڵ و هێمای تایبەت بۆ شتەکان داتراوە و وردە وردە بووەتە داهێنانی نووسین. بەپێی زانیارییەکانی بەردەست، نووسینی تەواو لە نزیکەی سێ هەزار ساڵ پێش سەردەم لە سۆمەر هەبووە.

دیاره ئێمە لەم نووسینەدا "مێژوویەکی ئافرەتان" مەبەستمان گێڕانەوەی سەربووردەی ژیان و پاڵەوانییێتی ئافرەتانێک یان ئافرەتانی ئیلیتێکی تایبەت نییە، بەڵکو زیاتر مەبەستمان دۆزینەوەی هۆکاری سەرهەڵدانی پیاوسالاری و پێگەیشتنی کۆنسێپتەکانی جێندەرە کە بە داخەوە ئەمڕۆ وشەی "جێندەر" بە مەبەست و بێ مەبەست، لێکدانەوەی جیاواز و دوور لە یەکدی بۆ کراوە کە هێندێکیان ناتەواو و بەهەڵەدابەرن. (جێندەر پێناسەیەکی کولتووریی هەڵسوکەوتی شیاوی نێوان هەردووک جنسەکەیە لە کۆمەڵگەیەکی تایبەت و لەسەردەمێکی تایبەتدا، جێندەر، دەستەیەک رۆڵە. نەریتێکە، دەمامکێکە، بەرگێکە کە هەر یەک لە نێر و مێ، دەوره ناهاوتاکەی خۆیانی پێوە دەبینن.) وەلێ بەداخەوە ئەمڕۆ لە میدیادا واتایەکی جنسیی ناشیرینی پێ دراوە و تەمومژێک خراوەتە سەر مانا بایۆلۆجیاکەی و ئەوەی کولتوور پێی داوە.

دیارە بۆ لێکدانەوە و تێگەیشتن لە سەرهەڵدانی پیاوسالاری و پێشکەوتنی بیروبۆچوونەکانی جێندەر لە کۆمەڵگە هەرە کۆنەکاندا و پێش پەیدابوونی نووسین، بەڵگە ئارکیۆلۆجییەکانن. کۆنترین دۆزراوەی شێوەکاریی لەسەر ئافرەت لە وڵاتی سۆمەر، لە شاری ئوور دۆزراوەتەوە کە بریتییە لە کەللە سەری ئافرەتێک کە زۆر بە جوانی تاشراوە. پەیکەرەکە ئاماژە بۆ کەسایێتییەکی پایەبەرز دەکات، قەشەیەک، پادشایەک یان خودایەک. ئەو پەیکەرە کە سەردەمەکەی دەگەڕێتەوە بۆ نزیکەی سێ هەزا ساڵ پێش سەردەم، ئاماژە بۆ رۆڵێکی سەرەکی دەکات کە ئافرەتانی ئەریستۆکڕات تێیدا کارا بوون، وەک کڵێسەو سەرپەرشتی بازرگانی و کۆشک.

بەڵگە ئارکیۆلۆجییەکانی سەردەمی زۆر زووی ئووڕ- Uruk کە دەگەڕێنەوە بۆ 3500 -2800 ساڵ پێش سەردەم و تایبەتن بە حوکمڕانی "بنەماڵە/ داینەستی" یەکی پێش مێژوو- بە واتای پێش داهێنانی نووسین، دەتوانرێت ئەوەی لێ هەڵێنجرێت کە لەو سەردەمەدا شانبەشانی ئیلیتی کڵێسە، ئیلیتی میلیتاریش سەریهەڵداوە و لە ماوەیەکی کەمدا بووەتە هێزێکی نەیار لە کۆمەڵگەدا. پیاوە میلیتارەکان لە پێشەوە دەبنە سەرۆکی گوندێک و دواتر بەهێزترینیان جاڕی پادشایێتی دەدات. دەسەڵات بەسەر

کلێسەدا دەسەپێنێت، ملّک و سامانی کلێسە داگیر دەکات و وردە وردە ئاینکارەکان دەکاتە پاشکۆی خۆی و دواتر بەپێی کات لە ئەنجامی شەڕدا چەند شار و ناوچەیەک داگیر دەکات و دەوڵەت دادەمازرێنێ. پێگەیشتنی میلیتاریزم و داخوازی درووستکردنی پڕۆژەی خزمەتگوزاری بۆ کۆمەڵگە بووەتە هۆی بە کۆیلەکردنی دیلەکانی لە شەڕدا گیراون و ئەوجا بە دامودەزگاکردنی کۆیلایێتی و لەگەڵیشیدا پێکهاتەی تایبەتی چینایێتی. ئەوەی شایانی باسە ئەوەیە کە ئەو هەموو گۆڕانکارییانە هیچیان لە بەرژەوەندی ئافرەتاندا نەبووە، بە پێچەوانەوە لە هەموویدا ئافرەت زەرەدمەند و بەشخوراو بووە. .... گێڕدا لێرنەر
ل 56-58

لیستی ناوی پادشاکانی سۆمەر کە دوای سەردەمی ژیانیان کۆکراوەتەوە دەڵێ، دوای لافاوەکە" نازانین مەبەستی چ لافاوێکە" پاشایێتی لە ئاسمانەوە هاتەخوارێ بۆ ناو شاری کیش. لەبەر ئەوە مێژووناسان دەڵێن لەوانەیە پادشاییێتی لە شاری کێشەوە سەری هەڵدابێ و شارەکانی دیکەش بۆ سەپاندنی سەردەستەیی خۆیان چاولێکارییان کردبێ. بۆ ئەوەی لەبابەتەکە زۆر دوور نەکەومەوە تەنها ئاماژە بۆ ئەوە دەکەم، کە لە سەرەتاوە ئێزاتا" ئێزدان"ی سۆمەرییەکان" ناموّ" ئێزاتایەکی مێینە بووە، بەڵام دوای سەرهەڵدانی شاردەولەتی سۆمەر، ئێزاتای نێر جێگەی ئێزاتا مێینەکانی گرتۆتەوە.

سۆمەرییەکان لەسەرەتاوە دەستکاری پێکهاتە/ ستڕەکچەری تیرەگەری و خزموخوێیان نەکردووە، بەڵکو وەک ئینکاکان سەرکردەکانیان بەکار هێناون بۆ کۆکردنەوەی باج و خەراج. هەروەک دەوڵەتی ئینکا، جوتیار و کۆیلە و کرێکارەکانیش هەموو سەنگی کاری کۆمەڵگەکەیان لە ئەستۆ بووە.

هەموو کاری بەرگدرووستکردن لە ئەستۆی ژنە کۆیلەکاندا بووە و بەشێک کاری کێڵگەکانیشیان ئەنجام داوە ئەمە جگە لە خۆشکردنی پێستە و کاری هاڕینی گەنم و خزمەتکاری لە نێو پەرستگە و کۆشکی پادشاکاندا.

باسی" پڕۆستیتیووشن" کاری سۆزانی بۆ یەکەم جار لە مێژووی سۆمەردا بەرچاو کەوتووە، پیاوە ئاینییەکان ئافرەتی رفێندراو و کۆیلەیان بەکارهێناوە بۆ راکێشانی پیاوان و کۆکردنەوەی سامان بۆ پەرستگەکانیان، ئەمەش دەمانخاتە ئەو ئاستەی بیر لەوە

بکەینەوە کە لەسەرەتاوە کاری سۆزانی بۆ بەرژەوەندی ئاین و چڵێسی سێکسیی پیاو هێنرابێتە کایەوە. لەسەرەتای شاردەوڵەتی سۆمەردا، ئافرەتی رێزدار و خاوەن شکۆ و تەلار، دەستڕۆیوو بوون، خاوەن بڕیاربوون لەهەڵسووڕاندنی کاروباری بنەماڵەکەیاندا، بەشدارییان لە بەڕێوەبردنی شار و پەرستگەکاندا کردووە. هاوسەری دەستەی حوکمڕانەکان خاوەنی کاری بازرگانیی سەربەخۆی وەک فرۆشتن و کڕینی خوری و ئارد و زەویوزار بوون. لە هەمان کاتیشدا رۆڵی سەرەکییان لە بەڕێوەبردنی پەرستگەکاندا دیتووە.

پاش ئەوەی ئێزاتای نێر جێگەی ئێزاتای مێینەی لەناو سۆمەرییەکاندا گرتۆتەوە، کچ و ژنی حوکمڕانەکان رۆڵی زێوانی ئاینییان گرتۆتە دەست. بێگومان ئاڵوگۆڕکردنی ئێزاتا لە مێینەوە بۆ نێرینە، لەدەستدانی پلەیەکی گەورە بووە بۆ ئافرەتان، وەلی زێوان کەسێکی دەست رۆیوو بووە لەبەر ئەوەی سەرپەرشتی رێکخستنی قوربانییەکانی کردووە.

کاسەیەکی دۆزراوەی شاری" ئوڕووک- وەرکا" ی نێوان ساڵانی" 2500-2900 " پێش سەردەم وێنەکارییەکی ریزێک پیاو پیشاندەدا، دیاری پێشکەشی مێیینەیەکی زۆر بەرز دەکەن، لەوانەیە ئینانا بێت ،.......... مێرلین فرێنچ بەرگی یەکەم ل 84

پەرستنی مێیینە خودا" ئینانا" نەریتی نەزرکردنی مرۆی تێدا بەدی دەکرێ. لە هەڵدانەوەی 755 گۆڕی سەردەمی سۆمەرییەکاندا لە لایەن ئارکیۆلۆجیستەکانەوە (گێڕدا لێرنەر نووسیویێتی 1850 گۆڕ. .... گێڕدا لێرنەر ل 59) لەناو ئەو گۆڕانەدا، شازدە گۆڕیان مرۆڤی نەزرکراوی تێدا دۆزراوەتەوە. لەنێو گوومبەزی" پو - ئابی" دا شەست ئافرەت بەتەواوی جلوبەرگ و خشڵەوە لەگەڵ دە پیاو بە بەرگی تەواوی سەربازییەوە نێژراون. ئەوەی شایانی باسە ئەو کەسانەی لەو گۆڕانەدا بە جل و بەرگی تەواوەوە دۆزراونەوە هیچ ئاسەوارێکی زۆرەملێیان پێوە دیار نییە. وا دەردەکەوێت کە بەویستی خۆیان لەگەڵ پاشا یان شاژندا نێژرابن.

وەک ئینکا و میسڕییەکان، سۆمەرییەکانیش بۆ لاوازکردنی پێوەندی نێو خێزان ئاینیان کردۆتە داردەست. لەکاتێکدا مێیینە ئێزدان" ئینانا" ئێزدانە گەورەی جەماوەر بووە، پادشاکانی سۆمەر بەناوی ئەوەوە بڕیاریان داوە و لەژێر ناوی ئەودا خەڵکیان

هەڵفریواندووە. بەڵام وردەوردە بیروباوەڕە ئاینییەکانیان هەڵپاچیوە.

لە میسیۆلۆجیای سەردەمێکی زۆر زووی سۆمەریدا "سایدوری" ئێزدانێکی مێینەیە و ئافرێنەدەری هەموو شتێکە. لەسەردەمێکی دواتردا ئێزدانێکی نێر، ئێزدانی "رۆژ" جێگەی گرتۆتەوە و ئێزدانە مێینەکان بە گشتی ئاستێکی نزمتریان وەرگرتووە. لە سەردەمێکی درەنگتریشدا، سەردەمی گەلگامێش، ئێزدان/ئێزاتا سیدووری بووەتە شەرابگێڕ لە مەیخانە" فریشتەی سەرخۆشی". لەپێشاندا ئینانا ئێزدانێک بووە کە لەدایکبوون و مردن و زیندووبوونەوەی لەدەستدا بووە. لە میتیۆلۆجیای دواتری سۆمەریدا "بیلولو" ئێزدانێکی هاوتای ئینانا سەری هەڵداوە. دواتریش ئێزدانێکی نێر" ئینکی" بووەتە ئێزدانی هەرە گەورە. گۆڕاندنی خودای مێینەوە بۆ نێرینە، تەنها گۆڕانی نێو و سیکس نەبووە، لەبەر ئەوەی سروشتی ئێزدان" ئینکی" جیاوازە لە گەڵ سروشتی ئێزدانە مێینەکان. ئێزدانە مێینەکان، بەخشندەبوون، پەرستگەکانیشیان کراوەبوون بۆ پەرستکارانیان. وەلێ ئێنکی بیرۆکرات بووە، سیستێمێکی هێراڕکی دامەزراندووە، بۆخۆی ئێزدانی گەورە بووە لەسەروو ژمارەیەک ئێزدانی دیکەدا کە تەنها دووانیان مێینەبوون و ئینانااش هێچکامێکیان نەبووە. ئینکیدو، دوو ئێزاتای مێی بۆ لەدایک بوون و ئاسمان داناوە. دواتر ئێنانا بۆتە ئێزدانی شەڕ و خۆشەویستی و ئەوجا سارێژکار" هیلەر" و لە سەردەمی ئەمموورییەکاندا، کراوەتە ئێزدانی سۆزانی. ئەمەش ئەوە دەگەیەنێت لەو سەردەمەدا سووکایێتی کردن بە مێیینە لەو کۆمەڵگەیەدا گەیشتۆتە تۆپەڵاک.

وەرچەرخانی بڕوای ئاینی لە ئەنجامی گۆڕانکاری راستەقینەی ژیاری سۆشیالییەوە روودەدات.

بڕوا هێنان بە" ئینکیدو" وەک گەورە ئێزدانێک لەسەروو ئێزدانەکانی دیکەوە، پێشنیازی لەبارچوونی دیمۆکڕاسی و جێگیرکردنی هێراڕکییەک دەکا کە نێرینە تێیدا دەسەڵاتدارە. لێرەوە مێیینەی سەردەمی سۆمەر، ئاستی خۆیان وەک کڕۆکی کۆمەڵگە و رێز لێگرتنیان لێ داماڵراوە. بۆ زیاتر ریسواکردنی ئافرەتان، پیاوان، ئافرەتیان لە نێو چوارچێوەی رێلمی کلاسیکی توانای زاین" منداڵبوون" و مۆڕاڵی ئاینیدا قەتیسکردووە.

بیرۆچکەی خۆشەویستی و شەڕ، پێکەوە سەریان هەڵداوە کە لەوانەیە پێشتر لەئارادا نەبووبن. ئافرەتیش بە هەردووک بیرۆچکەکەوە لکێنراو، ئەم پێکەوەبەستنە پێشنیازی ئەوەدەکا کە ئافرەت بووەتە دەستکەللای خواستەکانی پیاو. دەستنیشانکردنی ئینانا بە خواوەندی شەڕ، ئاماژەیەکە بۆ ئەوەی ئافرەت سەرچاوەی لێکترازان و پیسکردنە.

لەو سەردەمانەی شەڕوشۆڕ زۆر بەربڵاو بوون، ئافرەت بە چاککەرەوە و خاوەن سۆز ناسراوە، دیارە ئەو بڕوایە لەکاتی برینداری پیاو و بێ دەسەڵاتیدا هاتووە، لە کاتێکدا هاتووە کە پیاو پێویستی بە برینپێچی و بەزەیی هەبووە. لێ لەوسەردەمانەدا کە پیاوان تەواو باڵادەست بوون و شەڕوشۆڕ لە ئارادا نەبووە، مێیینە تەنها لە ڕێگەی سێکسەوە دەستڕۆیو بووە و ئیناناش بە ئێزدانی سۆزانیان ناسراوە.

پێش سەرهەڵدانی دەوڵەت، لەکۆمەڵگە سەرەتاییەکاندا بەهۆی توانای نوێکردنەوەی گڕووپەوە" بەواتای توانای زان/ توانای وەبەرهەمهێنانەوە" وە ئافرەتان ڕۆڵی سەرەکییان دیوە. وەلێ پیاوان بە یەککگرتنیان، پاتریلینیالی و ئێکسۆگەمی و ژنخوازی پاتریلۆکاڵییان سەپاندووە و زۆر کەم لە نەریتی ماتریلینیالی و ماتریلۆکاڵی لە کۆمەڵگەکاندا ماونەتەوە و ژنان هێندێک ڕێز و کۆنترۆڵی ژیانی خۆیان پاراستووە.

بەشێک لە بیریارانی پیاو، لەو بڕوایەدان لەسەردەمی دەستپێکردنی شەڕوشۆڕی بەرفراواندا، ئافرەت بەهۆی لاوازی فیزیکی و پەروەردەکردنی منداڵەوە بەشدارییان نەکردووە. وەلێ ئەوە ڕاست نییە، ئافرەت لە کۆنیشدا سەربازییان کردووە، بەتایبەتیش لەنێو تیرە جێرمانیکە ئینگلۆساکسۆنەکاندا، لەنێو ئەو تیرانەدا شاژنەکانیان سەرکردایێتی سوپایان کردووە لەشەڕەکاندا، ئافرەتانیش وەک پیاوان شمشێریان هەڵسوڕاندووە و خەڵکیان کوشتووە خۆ مێژووی عارەبیش" سەردەمی بڵاوبوونەوەی ئیسلام" بەڵگەیەکی دیکەیە بەڵام بە شێوەیەکی گشتی باو نەبووە ژنان ببنە سەرباز.

سیمبۆڵیزم کاریگەرە لەسەر بیرکردنەوەی مرۆڤ، مرۆ وا ڕاهاتووە گەندەڵی سەرکردەکەی نەبینێ لەبەر ئەوەی هەربەتەمای باشەیە لێی، بەهەمان شێوەش لە زۆربەی کولتوورەکاندا دایک کە ژیان بەخشە هەرگیز نابێتە شەوەی ژیان. بێ گومان شەڕوشۆڕ کارێکی

ناخۆش و پڕمەترسییە، ئەوپیاوانەی راپێچی شەڕ کراون زۆر جاران خۆیان دزیوەتەوە، یاسای سەربازیش هەر وەک یاسای سەربازی سەردەم سزای قورسیان لەسەر راکردووان داناوە، وەلێ بێ هوودەیی سزادان سەرکردەکانی ناچارکردووە سامان و پلەوپایە ببەخشن بەوانەی خۆڕاگر بوون و شەڕی چاکیان کردووە.
بۆ هاندانی خۆڕاگری لە شەڕدا سەرکردە جێرمان رەگەزەکان وەک سەرکردە عارەبە ئیسلامەکان سەربازەکانیان کردۆتە هاوبەشی تالانی و راورووتەکانیان. لەسەردەمی هێلێنیدا سەربازە یۆنانییەکان زۆربەی ژیانیان لە ماڵەکانیانەوە دوور بوون، لەبەر ئەوەش پاداشتێکی باشیان پێدراوە کە زۆرکات زەویوزار بووە.
مانەوە لە ریزی سوپادا بووەتە سەرچاوەیەکی سەرەکی پێکەوەنانی سامان و پلەی سۆشیالی، بەتایبەتیش کاتێک خزخزمێنە چیدی زامنکاریی بۆ نەکراوە و سیستێمی پادشاگەریی و خانەوادەیی کلاسیکی بەسەرچووە. لەبەر ئەوەی سەرباز نێرینە بوون، چینێکی تازە سەری هەڵداوە جێگەی ژنانی تێدا نەبۆتەوە، هەروەها بەهۆی لەئارادابوونی کاری سۆزانیی و رەیپ (زەوتی سێکسیی/زەوتکردنی مێیینە) سەربازەکان زۆر پێویستیان بە هاوسەر نەماوە. درێژەکێشانی شەڕ و پێکدادان داخوازی سەرکردەی لێهاتوو و سوپایەکی ئامادەی کردووە، لێرەوە پادشایی میلیتاری سەری هەڵداوە. پادشای میلیتار ئەوەی بە هزردا هاتووە کە بۆخۆی ئەو پایەیەی بەدەست هێناوە نەک لە رێگەی دایکییەوە لە ئێزدانێکی مێ سروشتەوە بۆی مابێتەوە. دیارە ئەو بۆچوونە بێ بایەخی باوک و باپیرانی ئافرەتانیش لە ژیانی پیاواندا دەگەیەنێ و لێرە بەدواوە داکەوتنی دەسەڵات لە رێگەی کیژی ئەریستۆکراتەکانەوە کۆتایی هاتووە.
کۆنترین بڕگەی نووسراوی یاسایی نزمکردنەوەی ئافرەت بەردەست کەوتبێ ، بڕگەیەکی یاسای لاگاشە بە نێونیشانی (رێکخستنەوەی ئوڕوکاجینا - وڕوکاجینا) . نوسراوەکە باسی هەڵبژاردنی پادشا ، وڕوکاجینا و داخوازییەکەی دەکا بۆ بەخشینی ولاتەکەی بە ئێزدانێکی مێ سروشت "باو" هەروەها یەکەمین یاسای تایبەت بە جێندەرە، یاساکە هەمووی تایبەتە بە چۆنییێتی حوکمڕانیکردنی ئافرەتان. لەو یاسایەدا ناوی تاوانێکی تازە" ئەدەڵتری" هاتۆتە کایەوە کە تەنها ئافرەتان دەتوانن ئەنجامی بدەن" ئەدەڵتەری" واتای گزی سێکسیی دێت. یاساکە دەڵێ " ژنان لە رابووردوودا دوو

پیاویان هەبووە، وەلێ ئێستا وامان لێکردوون دەستبەرداری ئەو تاوانە ببن".

لێرەدا سکۆلارەکان چەند پرسیارێک دەکەن، ئایا ئەو یاسایە ئەوە دەبخشێ کە ژنی مێرد مردوو یان تەلاقدراو دەتوانێ شووبکاتەوە، یان پادشا مافی هەڵگرتنی کچێنی بووکی نەبێ وەک باو بووە، یان ژنی خاوەن هاوسەر مافی هەبێت دۆستی هەبێ ؟ هەرچەندە یاساکە لەوە دەچێ ژن توانیبێتی لە هەمان کاتدا دوومێردی هە بووبێت، ولێ سکۆلارەکان لەو بڕوایەدانین ئەوە مەبەستی یاساکەبێت. جگە لەوەش یاساکە لەوە دەدوێ، ئەگەر ژن بە شێوەیەکی تایبەتی" روون نییە چ شێوەیەک" لە رووی پیاودا دوا، دەبێ دەمی بکوترێتەوە.

لە دەوروبەری ساڵی 2350 پێش سەردەم" سەرجۆن" ی ئەکادی هەردووک دەوڵەتی ئەکاد و سۆمەری وێکخست، سەرجۆن، بیژوویەک بوو، کوڕی ژنێکی خۆ تەرخانکەر بوو لە خزمەتی ئایندا کە دەبووایە خۆی دوورەپەرێزی سێکس راگرێت. ئەو پیاوە کە بە یاریدەی ژنان گەورەبووە و دواتر دەسەڵاتی گرتۆتە دەست، رێزی ئافرەتانی گرتووە و خواوەند" عیشتار" ی مێینەی بە پارێزگاری خۆی ناسیوە. ئەو نوسراوانەی سەردەمی سەرجۆن بەدەست کەوتوون ئامارە بە رۆشنبیری کیژەکانی دەکەن. ئەوان کاتێک سەرکردایێتی ئاینیان لەدەستدا بووە، وزەیەکی تایبەتییان بە گەشانەوەی لیتێراتوور و هونەر و رامیاریی داوە کە لەوەپێش لە ناوچەکەدا لە ئارادا نەبووە.

یەک لە کیژەکانی سەرجۆن" ئینهێندوانە" گەورە قەشەی کڵێسەی خواوەند"مانگ" ی شاری ئوڕ بووە، هێندێکێش لەو بڕوایەدان کە، گەورە قەشەی کڵێسەی" ئان" گەورە خواوەندی خواوەندەکانی ئاسمان"ی شاری" ئوڕوک"یش بووبێت و بە خاوەنی یەکەم سیستێمی تیۆلۆجی ناسراوە. ئەو خاتوونە بلیمەت بووە لە هۆزان هەڵبەستندا و بە یەکەم مێینەی هۆزان هەڵبەست ناسراوە لەمێژوودا. بەڵام گەورەترین کاری، باسی وێکخستنی ئەکاد و سۆمەرە لەلایەن سەرجۆنەوە کە، گوایە ئەوکارە بەسەرپەرشتی ئێزدانە مێینەکانەوە ئەنجام دراوە. سەرجۆن لەسەردەمی حوکمڕانییەکەیدا بۆ باج و خەراج زیاتر داوای زێڕوزیوی کردووە لەجیاتی کەلوپەل و پیاویشی کردۆتە بەرپرسی باج و خەراجی خێزان، کاتێکیش پیاوان باجەکەیان بۆ نەدراوە، رێگەیان پێدراوە

خێزانەکەیان بفرۆشن بە خاوەن قەرز یان خۆیان ببنە سەپانی خاوەن قەرز و کڵێسە. پیاوان کە بەرپرسی باجدانەکەبوون، فرۆشتنی کچەکانیان لا پەسەندتر بووە لە فرۆشتنی کوڕەکانیان لەبەر ئەوەی کوڕ ناوی خێزانەکەیانی پاراستووە.

کاربەدەستانی کڵێسەکان هێزی ژنە کرێکارەکانیان پێویست بووە و وەک هاووڵاتییەک و یەکەمین نموونەی مڵکایەتی تایبەتیش سەیریان کردوون. لێرە بەدوادا، وردەوردە مڵکاییێتی تایبەتی جێگەی مڵکاییێتی گشتی گرتۆتەوە و ستروکتووری دەوڵەت بەهێزتر بووە و کڵێسەش وەک جاران دەرگای والا نەبووە بۆ هەمووکەس. وردەوردە کڵێسە لەجەماوەری رەشوڕووت دوورکەوتۆتەوە و دەرگای لە روویاندا داخستووە و تەنها بۆ کەسانی سەربەدەوڵەت دەرگای والا بووە. لەو سەردەمانەدا کە شەڕ هەمیشە لە ئارادا بووە، بەرەی دۆڕاوی شەڕ پیاوەکانیان کوژراون یان خەسێندراون یاخود نابیناکراون. وەلێ مێیینەکان بە کۆیلە کراون.

سەیرکردنی ئافرەتان وەک مڵکاییێتی تایبەتی و بەکارهێنانیان بۆ کاری سۆزانی و بەکۆیلە کردنیشیان

دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە لەو دەوڵەتەدا، پیاو وەک کالایەک لەژنی روانیوە.

لەوسەردەمانەدا بەشێکی زۆری خەڵکی چ نێرو چ مێ ئازاد نەبوون و لە جۆراوجۆر کاری کشتوکاڵی و کارگە سەرەتاییەکاندا بە نانەسکێ کاریان پێکراوە. یەک لەو دیاردانەی ئاماژە بۆ ئاستێکی نزمتری ئافرەتان دەکات، دابەشکردنی خۆراکە. لە لیستی دابەشکردنی خۆراکدا لە شاردەوڵەتی "گاسوور و سوسە" دا لە سەردەمی سەرجۆندا، ئافرەت نیو ئەوەندەی خۆراکی پیاوی پێدراوە.

زۆربەی زانیارییەکانی سەردەمی سۆمەری لە یاسا تۆمارکراوەکانی ئەو سەردەمەوە سەرچاوەیان گرتووە کە لە دەوروبەری 2100 تا 200 ساڵی پێش سەردەمی نوێدا تۆمارکراون و بەردەست کەوتوون. لەو یاسایانەدا کچێکی بێ مێرد وەک براکەی سامانی بەرکەوتووە و هەتا ئەوکاتەی ویستبیشیێتی لەماڵی باب و دایکیدا بێ هاوسەر ژیانی بردۆتەسەر. مافی ژنان بووە مارەبڕیەکەیان بۆ منداڵەکانیان بەجێهێڵن و پیاویش نەیتوانیوە لە ژنەکەی لەسەر منداڵ نەبوون جیابێتەوە. لە

هێندێک شاری سۆمەریدا بەتایبەتی شاری "ئیشنوونا" سزای ئەو پیاوانەیان داوە لە ژنی منداڵداریان جیابوونەوە، وەلێ سزای ژنی نادڵسۆزی مێرد و پیاوی هۆمۆسێکسواڵ و زەوتکاری مێینەی خاوەنداریشیان داوە، هەمان شار ڕێگەی کڕینی ئافرەتی بۆ مەبەستی هاوسەری داوە، ئەمەش لە ڕاستیدا بەکۆیلەکردنی هاوسەرە مێیەکە دەبەخشێ. لە هەمان کاتیشدا ئافرەتان توانیویانە لە دادگادا شایەتی بدەن و لەسەر تاوانکردنیش دادگایی کراون. ڕەنگە هێندێک کەس دادگاییکردنی ئافرەتان لە بەرژەوەندی ژناندا نەبینێ، وەلێ دەبێ ئەوە بزانین ئەو کۆمەڵگەیانەی چاوپۆشی لە تاوانی ئافرەتان دەکەن و دادگاییان ناکەن، یاساکانیشیان ئافرەت بە هاوتای پیاو دانانێن.
لە ڕاستیدا لە یاسای شاری "ئیشنونا" دا، دووفاقییەک بەدی دەکرێ، وەک ژنان لەسەر تاوانەکانیان دادگایی کراون دەبوو لەمافیشدا هاوتای پیاوان بوونایە، وەلێ لە کاتی زەوتکردن "ڕەیپ" ی مێینەیەکدا، ئەوەی گرنگ بووە پاراستنی مافی پیاوە خاوەنەکەی بووە نەک مافی مێینەکە وەک مرۆڤێک. بۆ نموونە؛ زەوتکردنی ژنێکی بێ مێرد یان کیژێکی بێ خاوەن" بێ کەس" شتێکی گرنگ نەبووە، زەوتکردنی کیژێکی کۆیلەی کەسێکی دیکە، قەرەبووی خاوەن کۆیلەکە بە پارە دراوەتەوە، وەلێ زەوتکردنی کیژێکی نیشانەکراو کە هێشتان لەگەڵ داک و بابی ژیابێ، سزای کوشتنی لەسەربووە. کیژی نیشانەکراو وەک ژنی مێردار سەیرکراوە و دەست درێژی لەسەری بە دەست درێژکردنە سەر مافی مێردەکەی سەیر کراوە. کیژێکیش بە ئاگاداری و ڕەزامەندی داک و بابی نیشانە نەکرابێ و نەدرابێ بەشوو، مارەبڕینەکەی لە ڕووی یاساوە نەناسراوە.
ئەگەر ژنێک ڕەدووی پیاوێکی دیکە کەوتبێ، مافی مێردەکەی بووە بیکوشتایە، وەلێ مافی کووشتنی پیاوەکەی نەبووە. ....
مێرلین فرێنچ - بەرگی یەکەم ل 91 .
بێ گومان ئەو جۆرە یاسایانە تەنها لەکۆمەڵگەیەکدا پێڕەودەکرێن کە تێیدا مێینە هیچ دەنگێکی نەبێ و وەک ڕەگەزێکی جیاواز لە پیاو سەیر بکرێ. لەو سەردەمەشدا ئافرەتانی خاوەن زەویوزار هێندێک مافی خاوەنییێتی سامانەکانیان پارێزراو بووە، وەلێ جەستەیان موڵکی نێرینەی خێزانەکانیان بوون. کاتێکیش مرۆ

خاوەنی جەستەی خۆی نەبێ لەو بڕوایەدام نەشتوانێ سوود لە ئاوەز و هزری خۆی وەرگرێ.
زۆر کۆمەڵگە لە سەردەمی قاتوقڕی و نەبوونیدا منداڵیان کوشتووە، وەلێ تەنها کوشتنی کچان چەمکی کولتووری لەخۆ گرتووە. سکۆلارەکان لەسەر ئەو بەڵگە نوسراوانەی بەردەستیان کەوتووە کە باس لەوەدەکەن لە هێندێک گەورەماڵدا، زێدە لە حەفتاو پێنج دەرسەدیان پیا بوون، بەواتای چوار پیاو بەرامبەر یەک ژن و 69% ی منداڵ و 96% ی رەنجبەرانیش نێرینە بوون، گەیشتوونە ئەو بڕوایەی کە لەو سەردەمی سۆمەرییەی بە سەردەمی سەرجۆنی ناسراوە کوشتنی منداڵی مێ باوبووبێ.
کوشتنی مێینە لەو کۆمەڵگەیانەدا روویداوە کە تەنها نێرینە مافی خاوەنییێتی تایبەتییان هەبووە و پاساویشی بە داخوازی نێرینەیەکی میراتگر دراوەتەوە. دەمەوێ وەبیر خوێنەرەوەی بهێنمەوە کە لەسەردەمانێکی پێشتردا، ئافرەتان بەهۆی توانایان لە نوێکردنەوەی کۆمەڵگەدا لە رێگەی" توانای زایین" ەوە پلەیەکی بەرزیان هەبووە. لەناوبردنی کچان لە منداڵییەوە، ئاماژەی بێ بەهایی توخمی مێینەیە لەلای پیاوان و خەمساردیشە بەرامبەر نوێکردنەوەی کۆمەڵگە.
یەکێک لە خەمە سەرەکییەکانی خاوەن زەوییەکان ئەوە بووە، خاکەکە دابەش نەبێت بە وردە خاوەنییێتی کە بەرهەمی نەتوانێ خێزان بەڕێوە بەرێ، لەهێندێک کۆمەڵگەدا تەنها کوڕەگەورە بە پێی یاسا هەموو خاوەنییێتییێکەی بۆ ماوەتەوە. ئەم یاسایە هەتا ئێستاش لە ئینگلستان لەکاردایە و کوڕە بچوکەکانیش لە خاوەنییێتی خاک بێبەری کراون. یاسای دابەشنەبوونی زەوی لە مێزوپۆتامیادا باو نەبووە، وەلێ یاساکانیان فرۆشتنی زەویی میراتییان یاساخ کردووە و دەبوو پشتاوپشت بۆ نەوە نێرینەکان دابەزێ، ئەم نەریتە هەتا ئێستاش لەنێو بەشێک لە خێڵ و تیرەی کوردستاندا هەر باوە. هەر لەو سەردەمەشدا کچان خاوەنییێتی زەوی یان لێ زەوتکراوە و لەبریتیدا دەبوایە، لەکاتی شووکردندا، بە ئەندازەی بەهای بەشە زەوییەکانیان" جیازی" لەگەڵ خۆیان بەرن بۆ مالی مێرد. جیازی، نەریتی ئەوکۆمەڵگەیانەیە کە تێیدا خاوەنییێتی زەوی بووەتە خاوەنییێتی تایبەتی، ئەمەش زۆر کات بۆتە قورسایی سەر ملی خێزانی کچ، بۆ خۆ رزگارکردن لەجیازی، زۆرجار باوکان کیژە ساواکانیان لەناوبردووە. بێگومان باوک کیژی

خـــۆی نەدەکوشـــت ئەگـــەر بیزانیایـــە کیژەکـــەی دەتـــوانێ ببێتـــە سەرچاوەیەکی پەیداکردنی سامان لە ڕێی شووکردنەوە.
دیـــارە کوشـــتنی مێینـــەی ســـاوا تـــەنها لەکۆمەڵگـــەیەکـــدا دەکـــرێ کـــە مێینـــە هـــیچ بایـــەخێکی نـــەبێت و وەک مـــرۆ نـــەیخوێنێتـــەوە. کوشـــتنی مێینـــەی ســـاوا، لـــە یاســـای هـــیچ دێـــرە دەوڵەتێکـــدا باســـی لێـــوە نـــەکراوە، وەلـــێ ســـکۆلارەکان لـــە تـــاوتوێکردنی ئـــەو نوســـراوە دێمۆگرافیانـــەی بەردەســـت کـــەوتوون هەڵێنجـــاوە کـــە ژمـــارەی پیـــاوان زۆر زیـــاد لـــە ژمـــارەی ژنـــان پیشـــان دەدا. هەرچەنـــدە ئەمـــە هـــەر بۆچوونێکـــە و نەســـەلمێنراوە بەڵام ئەگـــەر راســـت بێـــت ئـــەوا دەتـــوانین بڵێـــین خاوەنـــدارییێتی" وەک کۆمیـــۆنزمیش دەڵێـــت" هۆکـــارێکی گـــەورەبێت بـــۆ چەوســـاندنەوەی ئـــافرەت و پیاوســـالاری، بەڵام لێرەشـــدا کێشـــەی ئـــەوە دێتـــە پێشـــێ کـــە پێشـــتر بۆمـــان دەرکـــەوت پـــێش بـــوونی ســـەرمایە و خاوەنـــداریی تایبـــەتی، پیاوســـالاری و چەوســـانەوەی مێیینـــە لـــە ئـــارادا بووە.
لـــە مێزوپۆتامیـــادا لە ســـەردەمی ســـەرجۆنەوە و بـــۆ ماوەیـــەکی زۆر دواتـــریش شـــەڕ و پێکـــدادان بـــەردەوام بـــووە، هـــەر لـــەو سەردەمەشـــدا، چینـــاییێتی بارگـــەی هەمیشـــەیی لەکۆمەڵگـــەدا دانـــاوە و بیرۆچکـــەی خـــاوەنییێتی ســـەربەخۆی زەویـــوزار و کـــاڵا ســـەری هاڵـــداوە. ئاســـتی ژنـــانیش نزمکراوەتـــووەوە بـــۆ ئاســـتی بەشـــە مڵکاییێتییـــەک، پیـــاو بـــەپێی ســـتانداردی یاســـایی و مـــۆڕاڵی جیـــاواز مامەڵـــەیان لەگەڵـــدا کـــردوون و لەکۆتایی سەردەمی سۆمەریدا سیستێمی ئیگالیتاری لەبیرچۆتەوە.

جێندەر لە وڵاتی" بابل" دا

بابلییـــەکان تیرەیـــەکی" ئـــەمووری" ســـەر بـــە رەگـــەزی ســـامی بـــوون 3900 ســـاڵ لەمەوبـــەر لـــە ڕۆژئـــاوای روبـــاری فـــوڕات جێگیـــر بـــوون و ناوەکەشـــیان" بـــابلی" لـــە نـــاوی پێتەختەکـــەیان"بابـــل" ە وە وەرگرتـــووە و لەســـەردمێکدا گـــەورەترین دەســـەڵاتی نێـــوان دووئـــاوان بـــوون، بابلییـــەکان دەوڵـــەتێکی ئۆتۆکڕاتییـــان دامەزرانـــدووە و بـــە لەشکرکێشی سنووریان فراوان کردووە.
وەک دیـــارە لەســـەردەمی زووی بابلـــدا، تـــەنها ژنـــی چینـــی بـــاڵای ئـــەمووری لـــە بـــواری ئـــابووری و رامیاریـــدا، رۆڵێکـــی دیتبێـــت. بەڵگەنامـــە بەدەســـتەوەن کـــە لـــە شـــارەکانی" نـــوزی" و "مـــاری" دا لـــە ســـەتـــەی هـــەژدەی پـــێش ســـەردەمدا، ئافرەتـــان خـــاوەنی مڵکـــاییێتی تایبـــەت بـــوون و بەڕێوەشـــیان بـــردووە، پـــەیمانی کاریـــان بەســـتووە و

خەڵکیان راپێچی دادگا کردووە، وەک پیاو لەدادگادا توانیویانە شایەتی بدەن، منداڵیان هەڵگرتۆتەوە" تبنی کردووە" وەک پیاوان باجیان داوە. باجدانیش ئاماژە بۆ بوونیان وەک کەسێکی سەربەخۆ دەکات. سەرکردەکانیش دەربارەی جەنگ رایان وەرگرتوون و هێندێک ژنیش راوێژکاری پادشاکان بوون. نموونەیەکی باشی بەشداریکردنی ئافرەتان لە بواری رامیاری و راوێژکاری پادشاکاندا، کیژەکانی پادشای دەوڵەتی"ماری" پادشا " زیمری لیم"ی هوورین.[2]

خانزادە ئیباتووم، لە نامەیەکدا بۆ پادشا " زیمری-لیم" ی باوکی، داکۆکی لەمێردەکەی دەکا لە بەشداربوونی لە کوودەتای داگیرکردنی شاری" ئاماس" و باسی بارودۆخی رامیاری شارەکە و دڵسۆزی مێردەکەی بۆ دەکا. کیژێکی دیکەی زیمری لیم " ئینیب-ساری" ئاگاداری باوکی لە کوودەتای مێردەکەی خۆی کردۆتەوە.

لەنێوانی 2000 - 1600 ساڵی پێش سەردەمدا لە بەشێک شاری ئەمووریدا یاسای" نادیتو" یان هێناوەتە کایەوە، مەبەست لە یاساکە " بە بوورە" هێشتنەوەی مێیینە بووە، بەپێی ئەو یاسایە مافی منداڵبوون لە کاهینە ژنەکان زەوت کراوە، نادیتو مانای بوورە دەگرێتەوە و ئەمەش لەگەڵ سەرهەڵدانی ملکایێتی تایبەت لە بابل دا هاتۆتە کایەوە. بەپێی یاسای ملکایێتی بابلی ئەوسەردەمە، کوڕانی بەرەبابێک توانیویانە پێکەوە خاوەنی زەوییەک بن، وەلی ئەگەر کچ بەشداری میرات بایە مێردەکەی لەجێگەی دەبووە میراتگر. جا بۆ ئەوەی ملکایێتی لەنێو خێزانەکەدا بمێنێتەوە، باوکان کچەکانیان کردۆتە نادیتو و بەزۆریش رەوانەی کلێسەیەکیان کردون و ژیانێکی ئاسوودەیان بۆ دابین کردوون، وەلێ ئەگەر رێگەی سێکسیشیان لێ نەگیرابا ئەوا مافی شوکردن و منداڵ بوونیان نەبووە. ئەمەش بە یەکەم هەنگاوی زەوتکردنی مافی ژنان رەچاودەکرێ لە سەردەمی بابلدا، لێ نادیتو لەگەڵ رووخانی رژێمی یەکەم بنەماڵەی بابلیدا بەسەرچووە.

حامۆڕابی: بەهۆی دانانی کۆدە یاساییەکەی"چاو بە چاو و ددان بە ددان" بە بەناوبانگترین پادشای بابلی ناسراوە. حامۆڕابی پادشایەکی داینەستی/ بنەماڵەی دووهەمی بابلی بوو و لەجێتی زێدە پێشێلکردن و زەوتکردنی مافی ئافرەتان کە بەرهەمێکی سەرهەڵدان و بەرە و پێشچوونی دەوڵەتە کۆنەکان بووە، زۆر

جێگەی سەرسوڕمانە کە دوو لەسەر سێی " 282 " ی بڕگە یاساییەکانی حامۆڕابی، دەربارەی ماماڵەکردنە لە تەک مێیینەدا.
ئەنسرۆپۆلۆجیست، جۆرج دۆرسی: چەخت لەوە دەکا کە کۆدی حامۆرابی" لای ئێمە بە میلی حامۆڕابی" ناسراوە، بە بارنتایەک دانی بە مافی ئافرەتاندا ناوە، هەتا سەرەتای سەتەی بیستیش هاوتای نەبووە.
بەپێی کۆدی حامۆڕابی، ئافرەت مافی دەنگدان و شایەتکاری لە دادگادا و مافی میراتگرتن و کاری نووسینگەشیان پێ ڕەوا بووە. باوک و مێردیش مافی زەوتکردنی مڵکایێتییەکانیان نەبووە. لەو سەردەمەی بابلدا ئاوفرەت، جگەلەوەی کاری بازرگانی دەرەکیشیان کردووە، شان بە شانی پیاو داهێنەری جۆری جیاوازی بازرگانی و بەرهەمی نوێ بوون و سەرپەرشتی داهاتی کاروکاسبی و سامانی خۆیانیان لەدەست خۆدابووە و سامان و جیازی مارەبڕینیشیان بە میرات بۆ منداڵەکانیان ماوەتەوە. لەگەڵ ئەوەشدا یاساکانی حامۆڕابی مافی ژنانی وەبەرچاو گرتووە، وەلێ مێیینەی چینی هەژار مافیان کەمتر بووە لە مێیینەی چینە باڵاکان. ژن و کچی هەژارەکان کراونەتە بارمتەی قەرزی باوک و مێرد، ئەگەر قەرزدار توانای دانەوەی قەرزەکەی نەبووبێ ئەوا کچ و ژنەکانیان لەبریتی بەکۆیلەکراون.
کۆدەکەی حامۆڕابی هەرچەندە بەشێک لەمافی ئافرەتانی پاراستووە و دوو لەسەر سێی یاساکانی دەربارەی جیاوازی نێوان جێندەرە، ئەوەشمان پێ دەڵێ کە بە شێوەیەکی گشتی ئافرەت لەئاستێکی زۆر نزمدا نرخێندراوە. پیاو توانیویەتی لەسەر نەزۆکی"منداڵ نەبوون" یان بە هەر شێوەیەک بە هۆی ژنەکەیەوە شەرمەزار بووبێت جیابێتەوە، هەرچەندە هۆی منداڵ نەبوون وەک زانست بۆی دەرخستووین دەشێ پیاوەکە بێت، وەک ئاشکرایە لێمان هەتا ئێستاش لە کۆمەڵگەی پیاوسالاریدا و لەوانەش کۆمەڵگەی کوردستانی هەمیشە ژن تاوانبار و نەگریسە. ئەمەش بە رای خۆم یەکێکە لەو مەترسییە نادیارانەی پیاو، کە پێشتر باسمان لێوەکرد. جگە لەوانەش پیاو مافی هەبووە ژنەکەی بکووژێ ئەگەر بەرگری سەرجێیی لێ کردبێت. لەسەر تاوانە سووکەکان پیاوان سزایەکی کەمی دارایی دراوهن وەلێ لەسەر هەمان تاوان ئافرەتان ژیانیان لێ تاڵ کراوە. ئەگەر پیاوێک بیسەلماندایە ژنەکەی لەگەڵ کەسێکی دیکەدا سەرجێیی کردووە

دەیتوانی ژنەکەی بکووژێ. پیاو بۆی هەبووە بڵی یەکەمین ژنی بێسوودە و بیکاتە کۆیلە و ژنێکی دیکە بهێنێ. بۆ تاوانێک کە پیاو بەسزای چەند پوولێک توانیبیێتی رزگاری ببێت، ئافرەت بۆ هەمان تاوان جگە لەسزادانی بەپوولێکی زێدەتر، ژیانیشی لێ تاڵکراوە. تاوانی کوشتنی مێرد بۆ مەبەستی شووکردنەوە بە پیاوێکی دیکە، بەگەورەترین تاوانی ژنان ناسراوە، سزاشی لە خاچ یان لە قیسپدان بووە.
ژمارەی یاسای تایبەت بە جێندەرەوە دەری دەخات کە لە سەردەمی بابلییەکاندا، ئافرەتان لە نزمترین ئاستدا سەیرکراون و لەمیسیۆلۆجیاکانیشیاندا ئەوە بەدی دەکرێ، لەسەرەتاوە خواوەندەکانیان مێینە بوون، دواتر نێرینەیان تێکەڵاوبووە و لەکۆتاییدا خواوەندە مێیەکان بوونەتە ژێردەستەی خواوەندێکی نێر.

جێندەر لە ئیمپڕاتۆریای ئاسووردا.

لەسەتەی شازدەی پێش سەردەمدا، بابل لەلایەن "هیتیتی" یەکانەوە تالأن کرا" ئاسووری" یەکان کە گرووپێکی دیکەی ئەمووری رۆژئاوایی بوون، لە سەتەی سێزدەی پێش سەردەمەوە، بوونە گەورەترین دەسەڵاتی مێزوپۆتێمیا. مێژووناسان سەردەمی ئاسوور بە سەردەمی" کەڵتی تۆقێنەر" ناودەبەن و وەک کەسانێکی زۆر میلیتار و بێ بەزەیی و خوڵقەتگرتوو بە ئافرەتان دەناسن.
زێدە لەنیوەی یاساکانی دەوڵەتی ئاسووری پێوەندیدارە بە مامەڵەکردن لەگەڵ ئافرەتاندا.
بەو شێوەیەی سەرچاوەکان باسیدەکەن، مامەڵەی ئاسوورییەکان لەگەڵ مێیینەدا لە ئاستێکی ئەوتۆدابووە پیاو، قێز لەخۆی دەکاتەوە. لێرەدا بە کورتی ئەوەی لە کتێبەکەی" مێرلین فرێنچ " دا هاتووە لەسەر ئاست و مامڵەکردنی ئافرەتان لە ولأتی ئاسووردا، دەخەمە بەرچاوی خوێنەرەوەی بەڕێز.
مێرلین: دەڵێ؛ ئاسوورییەکان، لە خراپ مامڵەکردنی ئافرتاندا، بۆڕی هەموو رژێمەکانی دوو هەزار ساڵەی مێزوپۆتامیای پێش خۆیانیان داوە کە هەموویان خاوەنییێتی ژنانیان کردووە و وەک کالأیەک مامڵەیان کردوون.

وەک مێلین باسدەکات، پیاو تووانیوییێتی ژن بکڕێت، بیکووژێ، ئەشکەنجەی بدات. کیژان فرۆشراون بۆ مارەبڕین و هیچ مافی میراتگریی باوک و دایکیان نەماوە. کچێنی مەرجێکی سەرەکی بووە، ئەگەر بووکێک پێش شووکردنی کچێنی لەدەست دابێت، زاوا مافی گێڕانەوەی بۆ سەر ماڵەبابانی و بگرە کوشتنیشی هەبووە. پیاو، هەرکاتێک ئارەزووی گرتبێتی ژنەکەی دەرکردووە بێ هیچ قەرەپووکردنەوەیەکی.

یەکێک لە یاساکانی گزیکردنی نێوان ژن ومێرد، ماف بەمێردەکە دەدات ژنە نادڵسۆزەکەی و دۆستەکەشی بکووژێ، یاسایەکی دیکەیان، مافی بە مێرد داوە شکات لەو پیاوە بکات سێکسی لەگەڵ ژنەکەی کردووە و یاساش مۆڵەتی داوەتێ بەو شێوەیەی بییەوێ تۆڵەی خۆی بکاتەوە، بەمەرجێک ئەگەر پیاوەکەی کوشت دەبێ ژنەکەی خۆیشی بکووژێ.

ژنێک لەکاتی نەخۆشی هاوسەرەکەی یان دوای مردنی، سامانەکەی بردبێت، کوشتوویانە. ئافرەت مافی خاوەنییێتی، شکاتکردن و شایەتی دادگاشی نەبووە. لە راستیدا، ئافرەت، وەک ئاژەڵێک کە پیاو خاوەنیەتی مامڵەی کراوە.

ئەگەر کیژێکی بێ دەسگیران زۆرەملێی سێکسی لێ کرابا، زۆردارەکەی نەدەکوژرا، لەجێتی کوشتنی دەبوو کیژەکە مارە بکات ئەگەر پیاوێکی ژندار نەبووایە. ئەگەر پیاوێکی ژندار بووایە، دەبوو ژنەکەی خۆی وەک کۆیلەیەک یان قەپاتمەیەک" بەواتای کاڵایەکی سێکس" بدایەتە باوکی کچە زەوتکراوەکە. پیاوێک ئەگەر لە ژنێکی سکپڕی پیاوێکی دیکەی دابێ و بەو هۆیەوە ژنەکە منداڵەکەی لەبار چووبێ، پیاوە تاوانکارەکە بۆخۆی سزا نەدراوە بەڵکو ژنەکەی دووچاری هەمان ئەشکەنجەی منداڵ لەباربردن کراوە.

دڕندەنەترین یاسای ئاسووری دەربارەی ئافرەتان، لەسەر منداڵ لەبەرباردن بووە. هەر ژنێک منداڵی لەبار خۆی بردبا یان یاریدەی ژنێکی دیکەی دابێ، بەزیندوویی لە قیسپیان داوە. ئەوەش لەبەر ئەوە نەبووە کە منداڵ لەباربردن وەک تاوانی منداڵ کوشتن بووبێت، لەبەرئەوەی یاسا ڕەوایی بە منداڵ کوشتن داوە و کارێکی بەربڵاویش بووە، سزاکە لەسەر پێشێلکاری مافی باوک بووە کە بڕیاری مردن و ژیانی لەدەستدا بووە.

لەباربردنی مندالّ و گزی جنسیی، تاوانێک بووە تەنها بۆ ژنان. بڕیارێکی سەربەخۆ لەلایەن ژنەوە وەک گەورەترین تاوانەکانی سەر" ئاسایشی نەتەوەیی" و سووکایێتیکردن بە پادشا ژمێردراوە، کە سزاکەی لەقیسپدان بووە. لێرەدا دەبێ ئەو راستییە هەلّێنجین کە سزاکە بۆیە هێندە قورس بووە چونکە سەرکێشی دەسەلاّتی پاتریارکی تێدا بینراوە ئەویش کە ئەوەیە تەنها پیاو دەتوانێ بکووژێ !!

لەناو خێزانی ئاسووریدا باوک دەسەلاّتی رەهای هەبووە، بەئارەزووی خۆی یاسا بۆ خێزانەکەی و کۆیلە و خزمەتکارەکانی داناوە. مێردیش بەتەواوی کۆنترۆلّی سامانی هاوسەرەکەی کردووە ئەگەر هەیبووبێ.

وەک ئاژەلّ مێیینە نرخی هەبووە و فرۆشراوە بۆ هاوسەری و قەپاتمەیی و کۆیلەیی و کاری سۆزانی.

لەژێر یاسای ئاسووریدا مێرد، مافی هەبووە ژنەکەی بێ ئاگای کەس ئەشکەنجە بدات، وەک ئەوەی قژێ دەرکێشێ، لێیبدا، گوێی کەڕکات. وەلێ ئەگەر ویستبێتی مەمک یان لوتی ببڕێ، بەپێی یاسا دەبووایە بە ئاشکرا و بەبەرچاوی خەلّکەوە ئەنجامیدایە. بەمانای ئەوەی پیاو ئەو مافەشی هەبووە و هیچ کۆسپێکی یاسایی لە رێگەیدا نەبووە.

بەکورتی لەسەردەمی مێزوپۆتێمیای کۆندا یاسا سەرەکییەکان دەربارەی مولّکایێتی و مامڵەکردن بە مولّکایێتییەوە بوون و مێینەش مولّکی نێرینە بووە. .... مێرلین فرێنچ بەرگی یەکەم ل 98- 105

مەگەر هەر ژنانی ئەوسەردەمە بزانن چ ژیانێکیان بردۆتە سەر.!!

پەراوێز

1 - دەولّەتی ئینکا : کە لەکۆمەلّگەیێکی بێستانچییێتی" هۆرتی کولّتوور" ی ئێگالیتاری و بێ زێدە بەرهەمهێنان و کۆمەلّکردنی سامان سەری هەلّدا، بەتەواوی ناکۆکە لەگەلّ بۆچوونەکەی ئەنگلس دەربارەی سەرهەلّدانی دەولّەت .

2 - بەشێک لە لێکۆلّەرەوانانی مێژووی ئافرەتان لە هێندێ سەرچاوەدا" هووری" یەکانیشیان وەک بابلی ، بەواتای ئەمووری لە قەلّەم داوە و ئامازەشیان بۆ سەرچاوەی زانیارییەکەیان نەکردووە. لەو چەند رستەیەی سەرەوەدا ، سەرچاوەکە

بەڵگەنامەی شارەکانی نوزی و ماری وەک دوو شاری بابلی هێناوەتەوە، وەلێ مێژووی هوورییەکان سەلماندوویێتی، دانیشتوان و پادشاکانی ئەو دووشارە، هووری زمانەکان بوون و لە هیچ لایەکەوە پێوەندییان لەتەک رەگەزی سامی دا نەبووە و لەو سەردەمانەدا سەرەتای" مەلێنێۆمی دووی پێش سەردەم" هوورییەکان لە چیاکانی هەورامانەوە و لەنێوانی هەردوو ئیمپڕاتۆریی بابلی و ئاسووریدا هەتا دەگاتە سەر دەریای سپی" بەواتای بە نزیکەی پانتایی باشور و رۆژئاوای کوردستان" چەند بادیشاییێتی و ئیمپڕاتۆرییان دام

سەرچاوە سەرەکییەکان

A History of their own by, Bonnie S. Anderson and Judith P. Zinsser. New York: Harper& Row, ...1988

Ancient Civilizations, general editor, professor Greg Woolf. First publishing 2005

A brief guide to Islam. History, faith and politics: The complete introduction, by Paul Grieve. 2006

Big history, from the BIG BANG to the present, by Cynthia Stokes Brown. New York,, NY 2008

Barbara Lesko, the remarkable women of ancient Egypt 1987

Bernard Batto. Studies on women at Mari (Baltimore, Md: Johns Hopkins University press 1974

Buddhism: The Dhammapada.Edited by, Jaroslav Pelikan. Translated by John Ross Cartter and Mahinda Palihawadana 1992

Carol Baker and Angela Fisher, African ceremonies II. New York, Harry N. Abraham Inc 1999

Chinese women: pest & present, by Easter S. Lee Yao 1983

Hinduism: The Rig Veda. Edited by, Jaroslav Pelikan. Translated by, Ralph T.H. Griffith 1976

Irene Silver blat, Moon, Sun, and Witches 1987

In defense of Atheism, by Michel Onfray, Translated from French by Jeremy Leggat. ... 2007

Women in early imperial China, by Bret Hinsch 2002

Women and Hindu Right. A collection of Essays, edited by, Tanika Sarkar and Urvashi Butalia 1995

Smith, Jane I, " Women, Religion, and Social Chang in Early Islam, ed , Y. Haddad and E. Findly. Albany: State University of New York press, 1985

Sex, Time, and Power, by, Leonard Shlain. How women's sexuality shaped human evolution. 2003
Sarah B. Pomery, women in Hellenistic Egypt. From Alexander to Cleopatra 1984
Stern, Gertrude." The first Women Converts in Early Islam" Islamic Culture 1939
The creation of patriarchy, by Gerda Lerner. Oxford University press. 1986
The secret history of Mongol Queens, by Jack Weatherford 2010

Grassroots by Jennifer Baumgartner and Amy Richards …. 2005
George Dorsey, Man's One Sho: Civilization (New York: Harper & Brothers, 1931
Gernot Wilhelm, the Hurrians, translated from German by, Jennifer Barnes 1989
Greek Mythology, by Frederique Vivier, Translated by Derek Johnston ... 2004
Australian Desert ………1969 Richard A. Gold, Yiwara: Foragers of
Georg Bancroft, History of the United States of America, From the Discovery of the Continent vol. 1 1967
Catal Huyuk: A Neolithic Town in Anatolia, by, James Mellaart (New York: McGraw-Hill,…1967)
Marija Gimbutas, Gods and Goddesses of Old Europe (Berkeley: University of California press …….1974
Michal Dames, the Silbury Treasure (London: Thames and Hudson. …..1976)
Marilyn French, from Eave to Dawn: a history of women…………………………….2002 vol. 1. 2.
1973Anton, Ferdinand, Women in pre-Colombian American. …..................
Anderson, Karen. Commodity Exchange and Subordination: Montagnais-Naskapi and Huron Women, 1600-1650,”………………………………..1986
-Simone De Beauvoir. Second Sex, copyright Alfred, A, Knopf Vintage Book Edition, 1989
Richard B. Lee, Population growth and beginning of sedentary, life among the Kung Bushmen 1972
Marjorie Shustak, Nisa: The life and world of Kung women. Harvard University press 1981
Carol Beckwith and Angela Fisher, African Ceremonies II (New York: Harry N. Abraham Inc. 1999
Robert.S .McElvaine. Eve’s Seed………………………………………………2001
Mythology, the illustrated anthology of world myth and storytelling, general editor, C Scott Littleton ….. 2002.
Encyclopedia of the ancient Greek world, David Sacks, revised edition by Lisa R. Brody ….2005
On becoming human. Nancy Makepeace Tanner, Cambridge University Press 1981
Political and social life in the great age of Athens, edited by John and Kitty Chisholm. Open Univerty.1978.
All you need to know, from Zeus’s Throne to the Fall of Rome, by Caroline Taggart.Michael O’ Mara Books Limited 2010.
Keuls Eva C. The reign of the phallus: Sexual politics in Ancient Athens. New York: Harper & Row, 1986
Sir William Tarn, Cambridge ancient history vol 10 1970